

Із листування Олександра й Осипа Барвінських (1870 р.)*

*Вступна стаття, підготовка тексту,
коментар Альбіни Шацької*

Епістолярна спадщина братів Олександра і Осипа Барвінських – важливе джерело вивчення громадського руху Галичини. У листуванні 1870 року йдеться про функціонування львівського часопису «Правда» і в зв'язку з цим взаємини з П. Кулішем, А. Вахнянином та ін., а також обговорюються родинні колізії.

Ключові слова: український громадський рух Галичини, журнал «Правда», фінансування, передплатники, наукова біографія.

From Correspondence of Oleksandr and Osyp Barvinsky (1870)

Introductory article, text preparation and comments by Al'bina Shats'ka

Epistolary legacy of brothers Oleksandr and Osyp Barvinsky is important source for studying public movement in Halychyna. The correspondence of 1870 deals with functioning of the Lviv magazine «Pravda» and its relation to P. Kulish, A. Vakhnyanyn and others, as well as family affairs.

Keywords: Ukrainian public movement in Halychyna, magazine «Pravda», critical biography.

Епістолярна спадщина братів Барвінських, публікацію якої було започатковано у третьому томі «Спадщини», є важливим

* Продовження. Перша подача листування братів Барвінських: Із листування Олександра й Осипа Барвінських (1869 р.). Вступна стаття, підготовка тексту, коментар Альбіни Шацької // Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія. – Т. 3. – К., 2007. – С. 170–281. Далі, посилаючись на цю публікацію, вказуємо у тексті назву видання, том і сторінку.

джерелом вивчення суспільного, політичного і культурного життя того періоду Галичини, а також неординарної окремої родини – родини Барвінських. Саме в листуванні розкривається ціла низка тогочасних обставин, взаємин, причинно-наслідкових зв'язків, які свого часу не могли бути відомими широкій громадськості. Публіковані листи додають важливі уточнення для характеристики постатей Олександра і Осипа Барвінських та їхньої доби.

Дана публікація представляє листування братів за 1870 рік, лише при датуванні двох перших листів, недатованих авторами, довелося скоригувати попередній архівний опис, і у результаті дослідницької роботи нами встановлено, що лист Осипа до Олександра, який публікуємо тут під № 1, написано 3 листопада 1868 р, а Олександра до Осипа – 1869 р. Дату написання листа № 1 встановлено за його змістом: Осип Барвінський пише, що він висилає «Руську правду» і просить повернути через 10 днів – 3 грудня. Далі він запитує Олександра Барвінського про те, чи писав він до С. Новаковича, щоб купив роман В. Джорджевича «Жочину краину», який він буде перекладати і вмістить у «3-ій рочник «Правди» («Правда» виходила з 1867 року, таким чином 3-й рочник припадав на 1869 рік. Отже, лист писався наприкінці 1868 року); в кінці листа він згадує про вечір, який відбувся «на Михаїла» в честь Куземського – це релігійне свято припадає на 21 листопада. Рік написання листа № 2 встановлено за змістом листів Олександра до Осипа за [жовтень–листопад 1869 р.], з листопада 1869 р. та Осипа до Олександра за [листопад 1869 р.] (див. «Спадщина». – Т. 3. – С. 227–231).

Не всі листи Олександра до Осипа і Осипа до Олександра збереглися у нашому архіві. Так, відсутні у ІЛ лист Осипа до Олександра від 1-го січня 1870 р. та лист Олександра до братів Осипа та Володимира від 13 березня [1870 р.]. Передруковуємо їх з книжки К. Студинського «Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр.». – Х., К., 1931 (далі на цю роботу посилаємося у тексті). Листи Осипа до Олександра від 10 березня та від

2 травня 1870 р., також уміщені у згаданій книжці, публікуємо за автографами.

Однією з головних тем епістолярного діалогу цього часу є функціонування львівського часопису «Правда». У 1870 р. часопис був у скрутному становищі, загострилися проблеми з фінансуванням, з передплатниками, з редакційними працівниками, до цього додалася відмова П. Куліша у підтримці видання та ін. У листах братів докладно розглядаються причини такої ситуації, вони активно шукають виходу з цього становища. Осип в листі до Олександра від 2 травня 1870 р. пише: «Тепер же ж роздумай сам, що і як зробити нам з «Правдою» і з її редакцією? Моя думка така: скликати громаду і там запроєктувати так: віддати редакцію Олекс[андру] Барвінському, незважаючи на те, що він єсть на провінції – бо «Правда» яко місячник може мати редактора і позальвовянина (ти був би фактичним редактором) – попри сім вибрати виділ редакційний зложений найбільше з 5 членів львовянів: того виділу буде річею: 1) вести сумлінну адміністрацію, 2) зайнятися коректою, радити і помагати редакторові в таких речах, котрі єму яко чоловікові перебуваючому поза Львовом єсть неможливо зробити, так н[а]шр[иклад], укладати *вісти* і репрезентувати його перед публікою, 3) той виділ має займатися збиранем складок на «Правду» і провадженем докладних рахунків всяких редакційних, 4) займатися призбиранем матеріалів і так дальше, 5) меже редак[тором] і виділом ред[акційним] немає бути ніяких тайн».

Дуже гостро, як переконаємося, стояло питання наповнення редакційного портфеля цікавим і якісним матеріалом. 10-го березня 1870 р. Осип пише Олександрю «Люде домагаюця щось доброго прочитати в «Правді», а тут нема що містити. [...] Ні белетристики, ні науки, доброго нема нічого, хоть гинь, ні звідки взяти! Із сіх українських матеріалів ще світиця дещо та не надовго. Повісті нема людяної до IV числа. Поезії тож. З науки самі переклади». Тут же Осип повідомляє Олександра про

зміст листа, який він надіслав П. Кулішеві на Україну. Написаний у алегоричній формі, той лист висловлює занепокоєння і прохання про допомогу часопису. Пошук цікавих матеріалів і кореспондентів для «Правди» змушує і самих братів Барвінських писати статті, розвідки та перекладати, тому в листах багато уваги приділяється творчим задумам і втіленням їх у життя. Осип 20-го січня 1870 р. пише Олександрю: «Підмогай нас також артикулами власними з літератури (подавай в якій хочеш формі), запрошуй кого знаєш, лише щоб прислали свої утвори для нас». Простежуються в листах взаємини братів з їхніми спільними знайомими: П. Кулішем, Н. Вахняниним, Г. і С. Воробкевичами, В. Навроцьким, О. Партицьким, М. Подолінським, І. Пулюєм, К. Сушкевичем, Ю. Целевичем, С. Новаковичем та ін.

У кінці 1869 – на початку 1870 рр. виникли деякі непорозуміння між братами у зв'язку з одруженням Олександра з Софією Шумпетер, і листи від 12, 16, 18 січня; 19, 26 травня; 18 червня, 4 листопада, 10, 13 грудня 1870 р. становлять епістолярний діалог з цього приводу. Однак, певне тимчасове психологічне тертя не змінило загальних пріоритетів: громадські справи залишилися на першому місці.

Усі тексти подано за автографами (крім двох листів, про які було згадано), без купюр чи стилістичного редагування. Переважно збережено правопис оригіналу. Зроблено незначні орфографічні виправлення: не відтворюємо літеру «ъ» в кінці слів; подаємо апостроф замість «ъ» на означення роздільної вимови пам'ять – пам'ять, ім'я – ім'я, об'являє – об'являє); літеру «и» як сполучник та на початку слова заміняємо на «і» (и – і, испит – іспит, інші – інші, історія – історія, из – із); на початку слова, а також після голосної й апострофа літеру «і» замінюємо на «ї» (іі – ії, ім – їм, Україні – Україні); літеру «ё» передаємо буквосполученнями «йо» або «ьо» (ёго – його, ёму – йому, запрацьований – запрацьований). За сучасним правописом подаємо написання приєменників з іменниками та займенниками, напи-

сання часток, складних прислівників (по християнськи – по-християнськи, як найскорше – якнайскорше), написання м'якого знака після приголосного в середині слова (посьмішкою – посмішкою, паньства – панства). Суфікси «ск», «цк» пишемо з м'яким знаком (російський – російський, польській – польський, Лужицку – Лужицьку, Сороцку – Сороцьку). Уніфікуємо непослідовно вживану форму давального відмінка у прізвищах чоловічого роду «ов» та «ев» замінюємо на «ев» (Сушкевичови – Сушкевичеві, Ганкевичови – Ганкевичеві). Залишаємо непослідовне написання іменника «весіля» та «весілля». За сучасним правописом вживаємо слова з великої літери; ставимо, де потрібно, лапки. Пунктуаційні правки вносимо згідно сучасних норм. Авторський курсив в оригінальному тексті залишаємо. Авторські скорочення розкриваються у квадратних дужках [], а такж у квадратних дужках подаються слова, відсутні в оригіналі, але конче необхідні за змістом. Нечітко написані слова, прочитання яких сумнівне, подаємо у ламаних дужках <>.

Авторські дати подаються на тому місці, де їх поставлено у листі. Якщо дату та або місце написання встановлено упорядником, то відповідні відомості подаються у квадратних дужках і обґрунтовується в коментарях. Деякі листи братів Барвінських датуються за григоріанським календарем (наприклад, 18 [латинського] січня), а деякі – за юліанським. Розбіжність юліанського календаря з григоріанським у XIX ст. становила 12 днів. Оскільки більшість листів друкується вперше, у коментарях це спеціально не обумовлюється. Натомість зафіксовано всі нечисленні випадки републікації листів, про які йшлося. Посилаючись на архівне джерело, зазначаємо де зберігається лист, фонд, одиницю збереження й аркуш.

Публікатор щиро дякує завідувачеві відділу нової української літератури Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України М. П. Бондареві, старшому науковому співробітникові відділу рукописних фондів і текстології Інституту Л.П. Мірошниченко за допомогу у прочитанні і перекладі німецьких

текстів, науковому співробітнику Інституту Л.Д. Канцедал за допомогу у коментуванні згаданих у листах сербських матеріалів, а також працівникам бібліотеки Інституту за сприяння в пошуках матеріалів для коментування.

ЛИСТИ

1868 р.

№ 1. Осип до Олександра.

[Львів, 23 листопада 1868 р.]¹

Брату мій любий.

Вже давно збирався я до тебе хоть що-небудь написати, хочай у нас т[о] є[сть] в сімініщу² так дуже мало нового чувати окрім неустанних ремонстрацій³, які «водворились» задля лихого викту⁴.

Найбільш ходить міні отсе, щоб тобі допомогчи при уложенні прелекцій⁵ о устній словесності, і гадав перевести тобі у Новаковича о устній сербській літературі⁶. Однак ж годі було роздобути настільки часу, щоб тую важну річ завчасу перевести, хочай я до «Правди» мушу приладити. Спізнившись оттак, як гадаю із своєм переводом, котрий би тобі міг багато помогчи в розкладі цілої розправи про устню словесність, гадаю я тобі сказати тут хоть коротенько, який поділ Новакович робить:

Залічає він до устної літератури і народні пісні, казки (байки), пословиці і загадки*. Загадки називає школою розума, котрими діти вже змалку навчаються і до логичного мислення наводяться. Пословиці називає філософією і почином всякої науки (<нрзб.> Wissenschaft) у первобитнім своїм ступеню, ще неусистимовані основи правд, котрі народ в житю своїм за помо-

* До казок або лучше попри казках поставити належало б і розкази історичні, домашнього житя. (Прим. автора. – А.Ш.).

чию досвіду подоходив. Пісні же і казки суть плоди ума, де людське чуття в красоті своїй об'являє свої діла на утіху і облаго-роднене собі і другому, в віршах або прозою.

Пісні ділить або по содержанию, або після їх давнини. Після старовини, пісень робит 4 епохи: до 1 залічає всі, в котрих попри всіх перемінах, які крізь цілий час переходячи з уст до уст від одного до другого покоління, заховались сліди митології, розказів з біблій, і стародавнього життя народа. У нас мож тут залічити всі обрядові пісні, коляди, щедрівки, весільні пісні, купальні, набожні і т[ак] д[алі].

До 2 епохи залічає пісні, що описують діла сербського народу від Неманіча⁷ до борби сербів з турками⁸. У нас же припадають сюди пісні про княжів, варягів аж до козащини. До 3 епохи – всі пісні, в котрих оспівуетця борба сербів з турками. А у нас тут знов борба козацтва з турками і з ляхами, і пісні опришків. До 4 епохи залічає всі новіші пісні; – у нас же всі з часів панщині і рекрицькі.

Щодо содержания, ділить на жіночі, де оспівуються діла ніжного чувства – і сі пісні співаються жінками, молодицями і дівчатами а часто навіть старими бабами. Всі ті пісні суть понайбільш малі, дрібні. Другі – суть мужичі, а ті оспівують юнацькі діла сербів – предмети з життя народного й таке інше. Загально перемагає так в жіночих, як і мужичих піснях характер епичний.

Стілько про пісні, про казки і загадки ще й не прочитав я. Може воно до чого тобі здасться. І хотяй би то набуло таке величне, що ти сього року протрадуєш, все воно багато дуже поможе молодіжи, котру треба заохочувати до ученя на пам'ять сі скарби народні, бо мож ім сказати – і меже ними єсть який талант, котрий сходит би на полю літератури чи вершом, чи прозою працювати. На вакації, або може на другий рік, попрацюємо всі три над тим важним предметом. Старайся лише, щоб тебе не взяли до войска, бо тепер кождий муситься ставити. Надрабляй як тільки можеш – бо інакше недобре б було.

Згадував ти міні в попереднім листі, що будеш міні підмагати грошево що лиш зможеш. Я знаю твою щирість і описував свою нужду не на те, щоб від тебе видурити гріш гірко запроцьований але щоб ти знав, як-то у нас тепер дієся. Я тобі дякую за гріш, а допоможеш міні zarazом і собі, як зложивши що гроша купиш яких книжок, котрі і тобі, і мені в великій пригоді стануть. На вільнійшій часі згадаю і про ті книжки. Як будеш відсилав записки і таке інше, розумієся як вже тобі їх не треба буде – просить тебе Володко⁹ о Webera малого том 2¹⁰ і Bauera «Geschichte der Phylosophi»¹¹.

Посилаю Раковецького «Руську правду»¹² але не на довше як на 10 день, бо се не я взяв з библиотеки, а Па<у>к, котрий міні тільки на 10 день вижичив; ста[ра]йжєся уживати сеї книжки і, відрахувавши дні посліжки, задержи в себе через 10 день, т[о] є[сть] 3 грудня щоб я вже мав у себе.

Посилаю тобі також пісні, відписані з Максимовича¹³ 69 сторін, гляди тільки не погуби. Піснь тих історичних з Максимовича відписаних не міг я десь знайти, чи немає Шрам¹⁴ у себе? Я маю о костюмах русинов в Галиції статію Головацького¹⁵ – може тобі до чого здасться – то можу також послати як схочеш. З кацапами дуже не задирайся бо се недобре, перед ними багателізуї¹⁶ правопис а високо став язык народній, показуй що тобі і етимология і фонетика однаково аби тільки язык був народній. Чи писав ти до Новаковича. Купи «Кочину краину» Đorđević-a¹⁷ – се дуже красний роман – я буду его переводив до 3 рочника «Правди».

Бувай здоров

Іосько Барв[інський]

Кацапи виправили деклямаційний вечер на Михаїла¹⁸ в честь Куземського¹⁹, на котрім наші участи не хотіли брати для того, що деклямація Хомякова²⁰ голошена Устіяновичем²¹ була виголошена нашою вимовою, а наші бажали правої вимови московс[ької]. О сім деклямаційнім вечері Володко напише ще.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2380. – Арк. 2.

№ 2. Олександр до Осипа.

Бережани 20 л[атинського] лист[опада] [1869]²²

Дорогий Брате!

Осипе!

Нині вручив міні Кость²³ Твій лист і я зараз Тобі на його відписую.

Що тичитця Твого замислу щодо Г[елени]²⁴ то д[орогі] родичі сю річ розбирали на всі боки, бажаючи, як знаєш, кожному з нас добра. Пані Т[еофілова] сама мамі давала се до пізнання, що рада б була щоб ти там оженився.

Мама²⁵ готові в тій справі поїхати до Збаража, а тато²⁶ мав тобі об тім написати, та знаєш від старих людей вже годі вимагати тільки [Sport]kraft²⁷, то й не диво, що так помало ті справи реферують.

Миня²⁸ не маєш чого боятися. Пані Т[еофілова] скорше буде за тобою, бо знає, що Міньо панич, що ні звідки йому догоджувати. Отже ти милишся дуже, коли думаєш, що Мінію перед тобою має war²⁹!

Так думають об тім родичі, а тепер я вискажу свою думку, хоч не хочу щоб ти її прийняв за раду, бо ради в таких річах давати дуже трудно. Звісно тобі, що там у них крайна нужда, а семинаристові таки треба на розпочатте господарства, хоч би й малого 1000 р[инських] та й і панна мусить якось прибратися. А того всього там нема, та ще й не раз наставлять руку, щоб подав книша, бо діточок на запічку доволі. Не хочу я тим сказати, щоб ти багачки шукав, бо добра жінка сама становить багатство, однако ж се так замітив, щобиць і над тим застановився. Впрочім що тичитця освідчення, то не раджу тобі уживати до того Чубатого³⁰, а напиши впрост до них, завідомивши вперед об тім родичів.

Шумп[етер]³¹ не виперався передо мною того, що запевняв тобі панну, а того виперався, що не казав, що не мислить дочки за суплента видавати, як ти міні писав.

Тепер про справи інші.

Щодо редактора, то на Целевича³² не рахуйте, бо хто зна, чи він прийде й коли і чи схоче прийняти редакцію. А так лучче б було, що коли Сушкевич³³ не схоче прийняти, то знов нехай який академік Навроцький³⁴ або Січинський³⁵, або котрий інший. Щодо *головних помічників*, то час вже зробити зміни. Косак³⁶ непотрібно фігурує. Партицького³⁷ й Згарського³⁸ і Лучаковського³⁹ також запитати, чи будуть що дописувати, а коли ні, то пощо будуть фігурувати?

Щодо переводу «Диму»⁴⁰ – то я готов його зробити, однак ж треба, щоб виділ редакційний наперед уконституувався⁴¹ і те питання розібрав, бо щоб надурно таку роботу велику не зачинати.

Я б думав також перевести «Борба шляхти з козаками» Куліша⁴² (здаєця міні, воно у тебе), тільки не тямлю добре, чи сей артикул виходить поза обруб «Першого періоду козацтва», т[о] є[сть] чи трактує історію другого періоду, бо як ні, то нема що. А так заступило б се 2-ий період козацтва.

Вже найдальший час, щоб громада над тими річами застановилася, вибрала виділ редакційний і редактора (щоб ся підписував) установила і подала до поліції, а в «Правді» оголосила запросити до пронумерати.

Над альманахом⁴³ я нічого не роблю і думаю, що сього року запізно буде. А що ж Партицький із своїм альманахом⁴⁴ і чи чути що про їх часопись⁴⁵? Чи не вийшли ще «Дії русинов»⁴⁶?

Подолінський до мене давно вже не писав⁴⁷. Я нині до него вислав лист.

Бувай здоров і не забувай щирого брата.

Я нині і до Шрама пишу.

Олекса[ндр]

№ 3. Осип до Олександра.

Львів 1-го січня 1870 р.⁴⁸

Дорогий Брате!

Може Тобі вже відомо, як закінчилась та довга коровода о редакцію «Правди»⁴⁹. Розумієця, що тут не обійшлося без клевет Наталевих⁵⁰, як видно з листу п[ана] Ратая⁵¹ до Наталя адресованого. Я его не читав, тож і говорити про його не буду, а лишу се Володкові⁵², котрий лучше знає всі ті річи. Однак ж гадаю я, що треба буде с часом роз'яснитися перед Україною, а спосібність маємо при посилці звістки за Номиса⁵³. Моя гадка така, щоб уже потурати Наталеві сей рік, хоть громада дуже оскорбилась через те, і дбати уже одразу щоби перенести «*Правду*» в руки лучші. Я сам писав до Ратая, так боюся, щоб часом не перехопили листу, а його не тягали задля такої дурниці, бо він і сам казав тільки о важних річах писати⁵⁴. В пунктах присланих Наталеві стоїть, щоб «Правда» не заміщала довгих артикулів і не відповідно об'ємові «Правди» довгі повісті; для того я втримуюся з перекладом «Кочаївщини»⁵⁵, бо знаю, що ся робота сего року не печаталась. Я гадаю лучше взятися до перероблювань Авербахових оповідань. Хотів би я найперш переробити се оповідання, що Ратай згадував, тільки я забув титул⁵⁶. Цілого Авербаха дістати можна у вypoжичальні Ріхтера⁵⁷, де складаєця 2 fl[orin-a]⁵⁸ кавці⁵⁹ а 1 fl. місячної плати. Зараз по іспитах моїх т[о] є[сть] 26-го лютого вypoжичу у Ріхтера і виберу, щонайкращого та зачну перероблювати. З сербського нема що переводити, малі кусні не мають в собі того, що, н[а]пр[иклад], Марка Вовчка малі оповідання⁶⁰; одно лише оповідання «Сердар Митар»⁶¹, щонайкраще. «*Vienas*»⁶² тож немає того, щоб годилося у нашу літературу. З наукових артикулів треба б тоді придбати «Бібліографичний начерк галицько-руської літератури»⁶³ і у тім артикулі подати бібліографичний спис усіх видань галицьких, додаючи при кожній книжці яко об'яснене: з яких причин появилася та книжка, або часопис, яку ціль

поставив автор, або редактор, яку тенденцію перепроводжує, які наслідки сего видання, з яких причин перестала часопис виходити? Який смак у творах, оскільки відповідає штуці і язикові народньому? Се було б дуже добре, а Ратай власне такого артикулу хоче. Якби ти мав гроші, а спровадив собі 3-те видане «Богдана Хмельницького» Костомарова, тоді добре б було перевести звіттам «Битва під Збаражем і Зборовом»⁶⁴.

Я ще раз вертаюся до Авербаха. Може ти маєш знакомість з яким німецьким домом в Бережанах там де вистарався Авербаха, то б дуже добре було, бо я не потребував би викидати пару ренських⁶⁵, на котрі я тепер дуже голодую.

Я зачав робити «Словар український»⁶⁶; роз'яснюю слова латинськими і німецькими на спосіб Караджевичевого «Сербського»⁶⁷. Трудна се дуже робота, і як я розібрав, що при сильній праці цілий словар я оден заледво по 10 роках міг би виготовити. Хотяй се така трудна праця і для мене дуже тяжка, я гадаю її не покидати і просити людей добрих о поміч.

Велику поміч мав би я і з школярів, і, здаецця, я удамся до Вашої громади, щоб доброохотні мене помогли. Також і до Тернополя хочу написати. Уже тим помогли б міні багато, якби виписували з Номиса слова, кожний іншу букву собі узявши, приготовуючи при кожнім слові, за кожнім разом, де воно приходить хоть би й сотній раз. Напр[иклад], *вага* (23.503.1711...), сей нумір значить № приказки. Написавши слова «вага», подибає слово «вуж», нехай же зараз під «вага» пише «вуж» і додає число приказки в котрій воно приходить. Я почав з буквою «В» і перейшовши 44 сторін Номиса маю 512 слів. Сего року укінчу «В» певно.

Ти був певно вдома на свята. Що ж чувати вдома? Як там твої річи стоять? Що говорив п[ан] Ш[умпетер]? Коли там буде твоє весілля? Може б міні було можно приїхати подивитись на твоє весілля – чи може й того ні! А може там де єсть яка панна на збуттю, то б сватали мене, та же ж я такий тепер зажурений, що страх?! Коли б ви подивились, вам би самим жаль було! Та

дарма, підождемо до вакацій! Тоді вже шукайте панни, та тільки багатой, бо з бідною й не говорю! А не знайдете багатой, то осяду в Бірках! Там грошей є! Хоть панна погана та ще й стара! А може мама гадають мене з байковецькою⁶⁸ подружити? Ти будеш певно і на руські свята вдома, тож подивися добре, чи не приїде Теофилова, а як приїде, то поторгуйся за мене, може б Вона хоть 500 fl. для мене дала, а втоді оженивбимся з Геленою, бо жаль міні такої дівчини; не зважав би я на те, що вона така вбога, що її родину треба б удержувати. Як ви мене не оженете, то я сам не оженюся! От що!

Желаю Тобі веселих свят і ожидаю листу уже посвятного з вістями добрими з дому, бо л[юбий] тато хоть обіцяли писати, обширний лист, так я його не діждався.

Цілую Тебе сердечно твій брат *Осип*.

Н.В. Я догадуюся, що суть такі особи, котрі об міні думають, яко о залюбленім в яку львовянку. Не потребую Тобі їх по імені називати але виведи їх з блуду того грубого.

№ 4. Олексадр до Осипа.

Бережани 12 січня [1]870

Дорогий Осипе!

Дуже мене здивувало питанне поставлене в останнім Твоїм листі, – коли буде моє весілля і чи можна буде Тобі хоч подивитися, чи може й то ні?

Хиба ж не писав я ще в листопаді, що воно буде в липцю (день ще не означений) і що я хочу власне на такий день положити, щоб оба ви могли на нім бути⁶⁹? Хиба ж Ти думаєш, що приятно міні було б, коли б я свого брата на моім весіллю не бачив? Та ж я сам і питався Вас обох, коли покінчите курса, щоб я знав, на коли визначити день. А Ти ще так питаєся, як би на жарти!

Дальше дивує мене дуже, що Ти з тої жєнитьби так збаламутився, що й не знаєш, чоґо Тобі взятися? Правда, такі раптовні зміни викликають в чоловіці замішаннє. Шевченко по визволенню с крєпацтва майже збожеволів. Але ж Твій стан, твое положеннє не таке, щоб могло викликати таку замішанину в голові, такі куріозні поґляди й засади, які пробиваюцця в Твоім листі.

Пишєш, щоб шукати Тобі баґатої, бо з бідною й не говориш! Хиба Ти тільки женисся, щоб грошей дістати, тоді приґадай собі слова нар[одної] пісні:

Не там щастя, не там щастя, де баґаті люде,
Хто з кохання не женився, той щаслив не буде!
Великі се слова, і святі, як слова Єванґелия!

Недавно писав Ти *ultimates dringende Briefe etc.*⁷⁰ до родичів, щоб приспособили для Тебе Гєленку, а нині вже про що іншого думаєш? Що ж би було із того вийшло, коли б мама були распочали діло, а ти опісля об тїм і не подумав. Знай, що то річи чєсти і гонору, що такого люде не шанують, котрий нині об тій, а завтра, Бог зна про котру думає. Отже, коли що думаєш робити, то перше розбєри добре, бо якщо зачнєш, то тоді вже не гарно цофатися⁷¹, а треба довести до кінця.

Теофилової на святах у нас не було.

Питаєсся, чи мама тебе з п[анною] Бачинською женити не хоче? Мама, хоч старосвіцька жєньщина, однако ж перейнялася засадами цивілізованого світа. Вже ж минули часи, де мами й тати дочкам волі не давали, а ті вже давно загули, коли то мами або тати синів женили. Єсть у Тебе розум, приїдєш на вакації розґлянєсся тоді й сам розберєш, чи з тою, чи з іншою. Напомацки годі – тільки Наумович списав на сміх комєдию «Сватаннє напомацки»⁷². Щодо байковоцької панни, то скажу тільки, що й підросла добре, тільки заміж, і всі її красу величають, хоч я в ній не ґустую⁷³.

Не знаю добре, хто тебе секував⁷⁴ львовянкою, чи моя сужєна, чи її мати, однако ж можу Тебе запєвнити, що се був тільки

жарт, на котрім розумітися треба. Вони об тім і не думають, а раді б Тобі яку господарню і добру партію виглядіти.

Свята провів я дома весело, хоч не було нікого з чужих гостей, тільки п[ани] Ш[умпетери], на третій день їздиливмо до Байковець з п[анами] Ш[умпетерами] де були і Глинські⁷⁵ і там трохи поскакали свемо собі.

Прикро міні однако ж було читати Твій лист до д[орогих] родичів про мене писаний, де Ти мене егоїстом звеш і хочеш ставити на се великі докази. Де ж ті докази у тебе на те?! Я можу с чистим сумлінньом сказати, що немає найменшого доказу. Інакше не можу собі тлумачити сього, як так, що Ти або не розумієш що то значить егоїста, або коли розумієш, то з якоїсь невитолкованої для мене злости мене так прозиваєш. Хиба так ти думаєш розпочинати Твою духовну карієру, щоб сіяти братню незгоду, хиба того учить Вас теологія Ваша, чи там схолястика?! Не думай, щоб я за се гнівався на Тебе, і дуже ти помилився, коли написав до д[орогих] родичів, що я за се на тебе розгнівався.

В семінарі я не учився і не видав латинських див, однако ж про те у мене душа християнська, а Христос учив прощати нас, любити й ворогів своїх. Тому я й на тебе не гніваюся, а Тобі прощаю, хоч прикрість немало сь міні зробив.

Пишеш дальше в тім листі, щось забув вже зовсім про п[анну] З[оню]⁷⁶, що з нею бувбись такий нещасливий, як Лемішковський із своєю Зонею⁷⁷! Не тому хочу про ті слова Твої дещо сказати, що п[анна] З[оня] моя сужена, а буду говорити зовсім об'єктивно. Кожний, хто знає п[анну] З[оню] і хто б пізнав Зоню в пречені, той сказав би, що ти тяжко обидив сю дівчину. Не думай, щоб я засліплений був і яко такий думав з нею одружитися, але вір мені, що коли б вона така була, я б і не глянув на її.

Отже, коли що говориш, а тим більше, коли що пишеш (бо *scripte manent*⁷⁸) застановися, бо невелика річ кого болотом обкидувати, а се не гарно і не по-християнськи. Сього здаєцца міні теологія Ваша не учить. Коли ж ти не пізнав добре п[анну]

З[оню] то в тім разі держися лат[инської] пословиці: *Nemo tenetur malus, donec probetur*⁷⁹.

Всьо то, щом сказав, прийми яко щирі слова від Твого брата, бо коли й між нами щирости не буде, тоді не буде любови і згоди.

Авербаха⁸⁰ ту не мож дістати.

На «Хмельницького»⁸¹ тепер нема у мене фонду.

Бувай здоров і Богу милий, а до Твого щирого брата прихильний.

Олександр.
Вислано 13.І.

ЛЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2171. – Арк. 4.

№ 5. Осип до Олександра.

Твій лист, з дня 12 січня, отримав я від Володка⁸², а прочитавши його зараз і одвітую, хочай би міні на такі слова твої і не годилось відповідати, шануючи самого себе. Не думай однак ж, щоб я був такий гордий або, лучше сказати, зарозумілий на свій стан і витикав тобі, що ти не богослов, як ти міні с посмішкою викидаєш, що я не свіцький, нібито операючися на Св[яту] Євангелію і т[ак] д[алі], я тобі мушу тільки те сказати, що роз'яснить тобі мої слова послідніх моїх листів до тебе і л[юбих] родичів.

Лишаючи всі богателі⁸³ на кінець, починаю із словом «*егоиста*». Передовсім питаюся тебе, чи ти справді уважаєш твого брата Осипа таким дурним, щоб не знав навіть що то «егоиста»? Чи твій брат Осип справді такий зловивий, якого ти у своїм листі представив? Запитайся сам себе, чи на місце було твого брата так обидити, не бачивши тих доказів, котрі хотів поставити? Позволь я поставлю тобі оден лише доказ – а ти толкуйся. Єсли мій доказ беззасадний, тоді ти правий, єсли ж не витолкуєся то ти *не смій* мене своїм ворогом дурним теологом називати, як се

із твого листу (13 січ[ня] 1870 висланого) виходить. Що я замишляв о пані З[оні]⁸⁴ після вторічного мого перебування в домі родичей в часі Різдва, о сім знали родичі мої, дізнався і ти як приїхав я на вакації, то з моїх поступувань, то з мови л[юбої] мами (пригадую тобі на мою мову раз в сінках при мамі, на котру ти тільки розсміявся). Я однако ж до послідньої хвили, т[о] є[сть] до твоїх освідчин нічого не знав, що ти замишляєш про п[ану] З[оню] – свідок Бог! Ти однако ж, кажу думав про сю справу скорше ще як Райшпергер або Райтеровський і «провадив сю справу на певній підставі, то значить, що ти був певний прихильності найважнійшої в ділі особи т[о] є[сть] панни» (твій лист з 15-го жовтня 1869 р.)⁸⁵. Будучи так певний в сій справі, а видячи і знаючи що і я стараюся там, – питаюся тебе, – чому ти міні не сказав о своїм замислі під час вакацій? Чому не оповів – хоть не потребував я виявленя усіх тайн – що ти певний прихильності найважнійшої в ділі особи? – Ти нічого міні і не згадуєш об своїм замірі, знаючи і мій, ти листовно освідчаєся! Як же ж твое поступування назвати? І не егоизм то? Тобі було байдуже про мене – хоть я не жадав і не жадаю, щоб ти міні в чім помагав – ти дбав тільки про себе – тобі було байдуже, що твій брат Осип надурно стратить послідні вакації, а не запевнившись нігде, утратити може першу ординацію⁸⁶, се значить: о рік пізнійше попом буде, а се дуже великої ваги особливо в теперішніх часах де за нашим роком 70 кінчить; – тобі було все байдуже, аби тільки тобі було добре.

І що ж се, як не егоизм? А як не егоизм, то злоба, злоба против рідного брата. І я, знаючи все те, не маю бути огорченим? Не має мене боліти серце, що я такого брата маю, котрому ходить тільки о те щоб йому було добре? – Отсе одно, що показує твій егоизм!

А про «духовну карієру» не говорили, ні про учення «теології вашої», ні про «схолястику»! Під час вакацій в притомності⁸⁷ панства Ш[умпетер] не раз посмішкувався ти з мене виїзжаючи с такими і подібними вираженями! І як се назвати?.. Дай

спокій с тим; а може ти доганяєш⁸⁸ міні тим, що я матури⁸⁹ не маю? Може ти гордисся, що в тебе і матура є, і що ти не в полах?

Не гордись і не пишайся ні матурою, ні своїм станом, бо ще нема чим, а що більше не вносиш пихою із своїм станом з ущербком стану другого; бо се дуже не по-християнськи!

Щодо Зосі і Лемішковського і порі[в]нання з NN, то не кричи наперед шче будучина покаже; хоть то правда, що в тобі щось трохи характеру Середінського! То може й погодитесь обоє.

Ще й те маю тобі сказати, що годі тобі з мене глузувати порівнюючи моє положення з положенням Шевченка по визволенню з кріпацтва; бо й ту дуже не красно представляєш себе – не тішся чужим нещастям!

Щодо багатії і убогої, то лишаю на пізніші часи відповідати – бо се предмет обширнійший як тобі здаєцца – і треба багато писати щоб тебе з блуду вивести, щоб ти не вносив із того, так як тут в своїм поганім листі «що я тільки грошей хочу».

Конець кінцем зійшовшись разом, моєю першою річею буде твій сей лист розбирати і або погодитися, або на віки розійтись.

За сим бувай здоров та дурниць до твого брата не пиши!

Осип

Львів 16-го січня 1870

ЛЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2368. – Арк. 3.

№ 6. Олександр до Осипа.

Бережани 18 л[атинського] січня [1]870

*Sina ira et odio!*⁹⁰

Дорогий Осипе!

Нині дістав я Твоє письмо і прочитавши його добре сідаю, щоб кілька слів Тобі на його відписати. Щодо факту, (котрий Ти наводиш яко доказ мого «егоїзму», «злости проти рідного брата», яко доказ що міні ходить о те, щоб «тільки міні було добре», яко причину твого «огорчення і болю серця»), то скажу тобі, що

він завів тебе в великий блуд, ввів Тебе в стан, що граничить вже о виповідженне⁹¹ «casus belli»⁹². Що Ти в великий блуд з того взгляду попав, виявлю незабаром.

Про те, що Ти думав про п[анну] З[оню] дізнався я, не як думаєш, аж тоді, як Ти приїхав на вакації і з Твоєї мови з д[орогою] мамою, а знав я ще тоді, як Ти писав до д[орогих] родичів якось на Великдень про презента для панни etc.

Однако ж не менше думав і я, що ти про мою думку знаєш (хоч я Тебе про те ніколи не питав і ти міні нічого не казав), бо д[орогі] родичі казали передо мною на Великдень, що Тобі про сю справу напишуть. Дальше вносив я й з того, що ти про мою думку знаєш, щось все при мині розпочинав розправи перед мамою о тім предметі. Однако ж на тих догадках, справді, Ти не міг нічого позитивного вивідатись і так минув один місяць Твоїх вакацій. Від'їзжаючи з дому, мама мене вже як мав я на фіру сідати, питають, чи я зрікаюся тоєї кандидатури. Я на те відповів, що то залежить від панни, отже я буду дальше старатися, а йому через те не перешкоджую. В кілька днів по моім приїзді до Бережан написав я лист до д[орогих]⁹³ родичів і додав при кінці так: (вже дословно не можу навести, отже вибачай) «Що тичитця мене, то я Осипові не перебиваю в його справі, най він дальше стараєся, а доля розсудить нас». С того отже листу, (коли перше про мій замір не знав) міг Ти про все довідатися. Отже доказ Твій проти мене упадає, він «беззасадний», а я «правий». Але помимо того, хоч я витолкувався, не хочу Тебе ані моім ворогом, ані дурним теологом називати, чого ти в противнім разі (коли б я не витолкувався) не дозволяєш собі сказати, — помимо того, кажу я, називаю я Тебе все братом, котрий помилився, зблудив, назвавши свого брата гидкою назвою *егоїст*, не розваживши добре, чи має до сього розумну причину, чи ні.

Тепер же я подивлюся на Твій закид щодо п[анни] З[оні] з іншої сторони. Сердисся на мене, що я тобі нічого не сказав про мою думку, що ти через мене стратив цілі вакації, і з того Ти виводиш, що я егоїста і тільки про себе дбаю.

Чи ж не був би Ти знов мене назвав заздрісним чоловіком, коли б я був сказав: «я вже ту стараюся, Ти дай спокій!» Я ж власне тому, щоб того оминути, ніколи не розпочинав дебат про мою думку. А навіть з д[орогими] родичами через цілі вакації нічого про те не говорив, бо у мене тоді о тій справі не було коли думати. Тому я й відложив освідчини на вільніший час.

Помиляєся Ти, коли думаєш, що я був моєї справи так певний, що вже іншому не було чого там іти. Правда, що я по панні велике *сочувствіє* для себе вбачав, але ж сам писавись міні, що Ш[умпетер] говорив тобі, що за суплента зовсім не думає дати дочки⁹⁴. Сам же знаєш, що справа моя точилася аж до листопада і аж тоді я *definitive*⁹⁵ був прийнятий.

Отже зовсім не можеш міні того закинути, що Ти через мене стратив вакації.

Бо вже з мого листу писаного на початку вересня до родичів⁹⁶ Ти міг о моім замірі знати, отже більша половина вакацій була до диспозиції⁹⁷ про що іншого подумати. Як же ж би я був Тобі під час мого побуту в Шляхтинцях про мій замір сказав і про його дебатував, Ти б був взяв се яко підступ, щоб Тобі не дати свободної руки, був би в тім вбачав заздрість і назвав егоїстом *in superlativo*⁹⁸, коли б можна від сього сущника *superlativ* утвердити.

Отже причини для чого ти мене егоїстом називаєш суть зовсім безосновні і будь певний, що я з найчистішим сумлінням сказати можу, що я правий, а Ти мене не знати чого чіпаєш?

Кінчиш сей уступ листу: Отсе одно, що показує Твій егоїзм. Коли й інші такі докази, о чім не сумніваюся ані трохи, то не псуй собі дармо крові!

Не заперечиш Того, що Ваша теологія достарчала б гумористові материялу чимало. Однак ж хоч би хто с тих вад і сміявся, то не смієся він через те з Христової науки.

Що я не раз згадував про такі вади у п[анях] Ш[умпетерах] про те не перечу, але з Тебе я не посмішкувався і то було б *grubi-aństwem*⁹⁹, чого мені приписати не можеш. Хиба ж ти яко теолог

думаєш сліпо боронити добрі і злі сторони вашого стану? Хиба ж сміятися з вад Твого стану, значить з Тебе сміятися? Не дорікаю я Тобі, що Ти не маєш матури і що ти попом. Свідоцтво матуральне в моїх очах нічим іншим, як пустою формою. Кілька ж людей ми маємо, що і до школи не ходили, а про те можуть нарівні стати з людьми ученими-школьними. Я ж своїм станом не горджуся і не взношуся пихою з ущербком другого стану, того міні закинути не можеш.

Щодо порівняння Зоні і Лемішк[овської] з NN, кажеш, покаже будущина. Отже тим сам проти себе говориш. Не треба ж тому й порівнувати, доки не покаже будущина. Ще раз повторю Тобі прислів'я: «Nemo teneatur malus donec probetur»¹⁰⁰. Однак ж з того порівняння, як і з порівняння мене з плюгавцем Середінським виджу я, що ти задля того, що я зістав прийнятий, а не ти, такий злющий на мене і мою сужену, що рад би в нас видіти якнайпідліщих людей! Се не по-християнськи і не по-евангельськи!

Я того розуміти не можу, чому ти порівнянне Твого стану з станом Шевченка по визволенню з кріпацтва назвав глузуванням з тебе? Тут нема насамперед жадного порівняння, а я стан Ш[евченка] приточив тільки для прикладу, щоб поперти психологічну увагу, що раптовні переходи в стані чоловіка роблять на його такий сильний вплив, що він тоді не знає, що робити і до чого чіпитися.

Що тичитця того, що я писав про жадобу багатой панни, то того не заперечиш і я був правий, виводячи в моїм листі, котрий ти дарма «поганим» називаєш, наслідки злі, які с того для тебе вийти могли би. «Тоді вже, – пишеш Ти в Твоїм листі 1-го січня, – шукайте панни та тільки багатой, бо з бідною й не говорю». Оттак стоїть *Schmerz auf unior!*¹⁰¹

Отож скажи *mea culpa!*¹⁰² Хоч Ти мене так обидив, назвав егоїстом, порівнав мій характер з підлим і до дна зіпсутим Середінським, я Тобі того за зле не беру, думаючи, що ти се не розібравши всього як слід зробив. І будь певний, що ніколи такого

слова від мене не почувеш, як ти міні сказав, щоб «або погодитися, або розійтися на віки».

Бувай здоров і не забувай щирого брата.

Олександр

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб 2172. – Арк. 4.

№ 7. Осип до Олександра.

Львів 20-го січня 1870

Дорогий Брате!

Нині дістав я від Володка твій лист до мене, котрий не переконав мене о блуді, як ти кажеш, але насупротив, ще більше мене скріпив в моїй думці о тобі. Тії бо аргумента, що ти наводиш, побито, збиваючи мій доказ, єсть або пустою балаканиною багатою на словах, або аргументами промовляючими власне за мною.

Маючи однако ж важнійшу справу натепер, як свою особисту, лишаю повну відповідь на пізнійший вільнійший час, а приступаю тепер до сеї важної справи.

Як відомо може вже Тобі, що з редакцією «Правди» сталося в пробігу двох трьох послідніх тижнів¹⁰³. Українці¹⁰⁴ нас відреклися. Вахнянин зажадав у громади переміни «Правди» в орган літературно-политичній¹⁰⁵, будучи підмовленим від людей своєї користі. Громада відкинула се внесення Наталя. Наталь виступив з громади і зложив редакцію «Правди», даючи своє ім'я лиш ще на № 1 1870 р.¹⁰⁶ Сушкевич, що пот[я]гав руку за Наталем, не схотів прийняти адміністрації і виступив з громади¹⁰⁷. Оттак лишені сами собі не покидаємо «Правди» видавати випусками по 3 аркуші раз в місяць с програмою, що в посліднім числі оголошена¹⁰⁸. Виділ редакційний зложений з 8 академиків¹⁰⁹ веде усю річ, до котрого і я належати честь маю.

Першою річею єсть пошукати редактора – стало отже на тім, щоб просити о редакторське ім'я Леонтовича¹¹⁰, а як сей не

приймецця, Деминського¹¹¹, чи як він зовецця, професора суплента львівського.

Дбаючи о материяли, зажадали ми відання материялів від Наталя, с котрих нема майже нічого – хиба одно оповідання Українця-Спеки під загол[овком] «Невольники»¹¹², та ще деякі дрібні поезийки малої а часто і жодної вартости. Наукових ковалків жадних не маємо. Для того удаємося до тебе за артикулом історичнім «Борба козаків з шляхтою» та поезіями Шрама і Морозенка¹¹³. Все те присилай *чимскорше*, бо нема що в першім числі печатати. Підпомагай нас також артикулами власними з літератури (подавай в якій хочеш формі), запрошуй кого знаєш, лише щоб прислали свої утвори для нас, на руки Володка або Навроцького; збирайте передплату і засилайте тож на наші руки. Між школярами питай чи немає хто збірників пісень і т[ак] д[алі].

Присилаючи отсі материяли, не забудь міні сказати як Гетьманець зовецця¹¹⁴, бо я хочу тепер колись писати до Номиса за его книжки, що відобрав у Дідицького¹¹⁵ і при тій спосібности просити його о материяли, згадати також за Гетьманця і Яковенка¹¹⁶. Хочу також одну хорошу пісню народню сербську післати, щоб хто перевів на наше.

Нам треба тепер поагитовати, щоб українці знов до нас прихилилися.

За сим цілую Тебе і прошу ще раз а оброблену твою статтю «Борба козаків з шляхтою» і поезії Шрама й Морозенка чим скорше прислати.

Твій брат

Осип.

№ 8. Осип до Олександра¹¹⁷.

Львів 10-го марта 1870

Дорогий Брате!

Нині отримав я від тебе кореспонденційну карту і поспішаю відповісти, хотяй признаюся щиро, що не розумію, чого Тобі хочецця. Догадуючись однако ж, що Ти хочеш знати, як стоїть наша «Правда», хочу Тобі описати, що у нас чувати, і що у нас діецця с «Правдою». Загально скажу, що дуже лихо, так лихо, немов сього року «Правда» почала виходити; і то так, щодо материялів як і щодо грошей і пренумерантів. Щодо матеріалів, то мабуть вже знаєш, що у нас знаходицця: з галицьких так сказати коротко, нічого, хотяй лежать цілі стоси Морозенка мазанини, с котрої годі щось такого вибрати, щоб можна напечатати в «Правді»; воно годицця до «Буковинської зорі»¹¹⁸, а не до «Правди». Шрама також дуже дурні щодо виражання, наприклад, в думі о Берестечку¹¹⁹. Федьковича єсть досить та нічого не можна помістити, бо таке кровожадне, що аж страх, або чистий плягиат Шевченка¹²⁰. Недавно прислав Лучаковський одну гумореску під титулом «Образки с подорожі»¹²¹ де малюецця життя попів, окономів, лісничих і простого народу, однако ж тільки й бачив я се в руках Ганкевича¹²² славного виділовця редакційного, котрий вніс, щоб віддати п[ану] Вахнянинові до поправи (розуміецця Вахнянин ізнов належить до ред[акційного] виділу, хотяй яко редактор тільки ім'ям екзистує¹²³). Вахнянин, яко славний лінюх, сього й за півроку не зробить. Прислано зате з Відня давнійші манускрипти для «Правди» призначені українцями. Однако ж і тут не багато доброго: 1) Переклад брошури Прижова від Нечуя¹²⁴. 2) Переклад двох гумористичних оповідань від Нечуя¹²⁵. 3) «Останні часи Речи-Посполитої» переклад Нечуя¹²⁶. 4) Скриптура вістей з України Нечуя¹²⁷. 5) «Чорний день» оповідання напеч[атане] в II ч. «Правди»¹²⁸. 6) «Пан Комарчук» сатиричне оповідання Медовника буде напечатане в III ч. «Правди»¹²⁹. 7) «Марко в пеклі» недокінчене оповідання

Стороженка¹³⁰. 8) «Суджене не розгуджене, спомини старої баби про молодий вік» (лихе оповідане)¹³¹. 9) «Добраніч» (з Байрона) напечатане буде в III числі «Правди»¹³². 10) Дві думки Яковенка, «Нива» і «Туман»¹³³. 11) «Зімний вечор» поема дуже лиха, не до печатання¹³⁴. 12) «Сіра кобила», знайдений манускрипт с переднім словом Куліша «Об мнимом и истинном Иродчукъ»¹³⁵. 13) «Двоглавая курка» балляда (дурна)¹³⁶. 14) Малий псалтир Ратая¹³⁷. 15) «Гус» (частини уже нам знаємі)¹³⁸. Оце і всі манускрипта «Правди». Люде домагаюцця щось доброго прочитати в «Правді», а ту[т] нема що містити. До Федьковича писано, та бачиш, закопилів губу! Ні белетристики, ні науки, доброго нема нічого, хоть гинь, ні звідки взяти! Із сіх українських матеріалів ще світицця дещо та не надовго. Повісті нема людяної до IV числа. Поезії тож. З науки самі переклади. Для того писав я нині на Україну лист і вислав через Пулюя¹³⁹ (коли б він тільки не задержав його в себе); сей лист ось як гласить: «Ще в Шляхтинцях одібрала я Ваше, Дядечка любий, писанячко, та не прогнівайтеся, що так довго не відповідала; сього не дозволяло мені ні моє положення, ні велика замішанина з Наталем, що таки сам починив, обмов[л]яючи, як бачу мене перед Вами. Помимо сього, що наробилось, я ось, як бачите, хоть трохи очу няла, та ще не зовсім здужаю, тільки що зможу, пересунутись через хату за помічю тутешніх добрих людей, котрі мене у такім горю не одступають, поки ще їх на се стає. Наталь же нічого не значить у мене, сама розпоряжаюся, і тільки для доброї слави перед світом його ім'ям заступаюся. Годі ж бо інакше робити, коли ж таки бачу, що й мене і Вас руйнує, ні про що не дбаючи. А міні ж треба такого опікуна, щоб стояв за мене як рідний батько, дбаючи і про найменшу річ. Коли ж сього не може бути, то нехай же я (хотяй не півнолітня) сама розпоряжаюся, питаючись у всему Вашої поради, котрої, сподіваюсь, мені не відкажете. Хотяй після Наталевого неладу дуже тяжко приходить міні упорядкуватися, а все ж у мене заводицця мало-помало лад так, що с часом вивяжуся с своєї задачі добре, і не погудите мене

за се. Коли ж міні самій не ймете віри, поспитайтесь кого хочете, що остаецця при міні, та не тягне руки за Наталем. Я ж тільки в сьому признаюся, що до мого річного удерження не доставатиме багато, помимо сього, що тутешні приятелі мої, як кажу, не відказали своєї помічної руки бідній сироті, по своїй змозі. Я б хотіла порадитись з Вами не об одному, коли б не схотіли мене на віки забути, міні хочецця пояснити усе, та ба! Нема у мене стільки сили, стільки відваги, щоб виповісти все, що знаю, що чую: скажу тільки, що у мене і звідтіль боляче, і звідсіль гаряче. Коли б з Вами розмовитись?... А тяжко міні писати!... А я бачу, що Ви сердитесь, гніваєтесь на мене, повіривши щонебудь недобрим людям. Коли б від Вас хоть словечко прочитати; як розстався Наталь. Може б легше міні стало, коли б Нечуй не гнівався, хоть словом оповіданнем кинув, щоб люде не сміялись, що я така погана, може б легше стало, коли б хто-небудь чим-небудь озвався; легше б було на світі жити, хоть жити нема чим.

Я поїду незабаром до Дрезд[е]на, так добре б було до мого брата Олекси писати, він мене відшукає, а то сама не знаю, як ще буде. О коли б з Вами побачитися, хоть весною на купілях, се було б дуже добре, я б щаслива була хоть побалакавши з Вами. Вас вселюбця покірниця і небога Ваша Домаха...»

22-го лютого, Шенберг¹⁴⁰.

Оттакий лист вислав я через Пулюя до Ратая, або Нечуя. Не потребую тобі толкувати, що кожне слово значить; розуміючи наші стосунки понятливо досить; а яснійше годі було виражатися. Сперва хотів я писати по-московськи, так не йшло; далій хотів я просити Бучинського¹⁴¹ у Видню, щоб перевів по-хранцузьки, так боявся знов, щоб він не порозумівши добре, небилиць не наплів; скінчилось на тім, що взяв я сей лист написав Основ'яненка правописю¹⁴² і вислав через Пулюя, щоб непохибно вислав куди слід. Тепер же ж щодо грошевої справи. Розумієця, після такої лихої адміністрації, як була вторік, годі відразу завести лад. Се особливо признатися мушу, що найбільш винна експедиция. Вторік, як бачу з реклямацій і устних

нарікань людей, вислано дуже багато «Правду» таким людям, котрі зовсім противні нашій народній думці, отже пренумерувати¹⁴³ ніколи не гадали й не гадають, а не вислано таким людям, котрі або позамовляли і обіцяли при кінці року заплатити, або й поплатили за цілий рік. Через те впала «Правда» в злу опінію¹⁴⁴ перед публікою с першої причини в таку, що «Правда» виходить за ляцькі гроші, пренумерантів немає і дурно розсилаєця кому-небудь, а другої ж причини впала «Правда» в таку опінію, що вона упала і вже більше не виходить. С таких і ще більше інших причин сього року пренумерантів дуже мало, не знаю чи перевиснає число їх 130 уже з семи, що собі замовили, і помимо сього присилають такі люде, як Гатталя¹⁴⁵ проф[есор] славян[ського] язык[a] в Празі предплату. До сього дійшло, що на се число (III) нема тільки 5 ф[лоринів] 50 кр[ейцерів]. Хотяй з семинаря обіцяно 18 фл[оринів] підмоги, однако ж, чи зберуть, се питанне, бо тут ще здаєця їм усе, що «Правда» виходити мусить. Для того хочу нині на зборі редакц[ійного] виділу внести, щоб скликали громаду і запитали, чи думає «Правду» удержувати, чи ні, однако ж не словом але ділом т[о] є[сть] грішми. Також дуже добре б було, если б виходатайствувалося ув українців яку підмогу, то просити від українців, щоб вони освідчили словом, що на сей рік нічого на «Правду» не дадуть, а de facto tacite¹⁴⁶ помогли, бо інакше не вийдемо. Се було б с тої причини добре, що кожний старавбися розширити круг пренумератів, або самому не робити видатків. Я хотів се виповісти в сім листі, що післав через Пулюя, та тільки тому вдержався, щоб се зробити так, щоб ніхто більше не знав об сім, тільки ми 3. Гроші добре б було, щоб на Твої руки присилали.

Тепер же ще дещо про Вахнянина. Як Тобі відомо, мав бути від другого числа Леонтович редактором, однако ж сталося інакше. Леонтович спочатку був прийнявся, потім щось микитив, а опісля ізнов надумався зістати редактором іменним. Однако ж ми радилися і саяк, і так, не знати що робити. Вахнянин дався чути, що ізнов останеця іменним редактором. Пійшов до його

Навроцький. Наталь освідчився зістати іменним редактором, коли б тільки прийняти Партицького і Гудика¹⁴⁷ до редакційного виділу. Я освідчився против обох останніх особливо проти Партицького, і загрозив виступленнем з виділу. (Втоді також Володко уражений безименним листом семинариста одного, хотів виступати). Се споводовало, що відтягнули сю річ на пізнійше, і добре сталося, бо як чую, Партицький має відійти до Відня на переводчика. Вахнянин розумієцця нічого не робить і на збори виділу редак[ційного] не приходить, що нам дуже на руку. Щобись порозумів, хто Вахнянин, наведу один найновіший факт. Прийшов недавно до редакції якийсь урядовий посіпака с паперами і упоминався ще за вторік 1-ий піврік податку редакційного 3 fl[orina] 50 kr[ейцерів]. Сього посіпаку відослано до Вахнянина; Вахнянин звертає єго ізнов до редакції, і каже, що тут мають заплатити – розумієцця єго ізнов до В[ахнянина] завернули і не знаю що дальше сталося. Сі драбиська В[ахнянин], Парт[ицький] і Сушкевич, і Гудик всунули «Просвіту» в довги та хотять тепер яким чином видобутися, але здаєцця, не одурять нас, швидче треба нам «Правду» рятувати як мовчазну «Просвіту»¹⁴⁸.

Не знаю, що будемо робити, як не дадуть українці відповіді корисної на мій лист? Звідкіля грошей узяти? Звідкіля материялу? «Споминки молодих літ» треба буде с «Теклюсею» закінчити, бо перевід поганий не вироблений, та й Куліш гніватимецця¹⁴⁹. А тут нема що іншого помістити. Я писав до Бучинського, щоб вишукав і прислав міні «Landhaus am Rhein» Авербаха, ся повість, що Ратай будучи у нас згадував¹⁵⁰, однако ж до тепер ще нічого міні не одповів. Сю повість печатала вторік стара «Presse»¹⁵¹ в феулетоні, а «Kłosy»¹⁵² Warszawskie 1869 в грудневім випуску. Може де в Бережанах се дістанеш, то пришли міні, я би переводив, хотяй не багато в мене часу, бо тепер «Теклюсю» переводжу. Однако ж, поки скінчицця в «Правді» «Теклюся», і два переклади Нечуєві, я б за сей час приспособив дещо з «Landhaus-у».

Добре, щом пригадав собі: *присилай якнайскорше рецензію* на Лепкого літературу, щоб було що в «Огляді» замістити в 3 числі¹⁵³.

Я б дав «Кочаївщину» однак ж боюся розпочинати, а потім не скінчити, бо буду перерваний іспитами, краще вже все скінчити, язик виправити а опісля печатати¹⁵⁴. Натепер приспособлю з сербського «Чернець»¹⁵⁵ одно красне оповіданне.

Вчера був деклямаційний вечер за Шевченка. Трох семинаристів шкратнуло¹⁵⁶ і здаєця їх вигоняють, бо виловили межі тими оден з наших ім'ям Царь¹⁵⁷. Десь в лютім замістила «Zukunft»¹⁵⁸ одну допись «Eines jungen Geistlichen über die Übersetzung der h. Schrift»¹⁵⁹, де багато бреднів наплів. Треба отже, конечно, відповісти в «Правді» і «Zukunft»¹⁶⁰, бо се тільки інтрига, що Лондонське «Товариство»¹⁶¹ не купувало сього перекладу. Если б ти дістав се число «Zukunftu», то *пришли разом* з рецензією на літературу Лепкого. Я уже приготовився відповідати, постягав усі переклади і єврейський текст переходжу з одним семинаристом.

Може будеш писати до українців, то не проси грошей, а проси щоб приїхав хто та прислав матеріялів.

Бучинський писав до мене, що графляєся за 2 fl. 14 томів Карамзина купити¹⁶² Ти купиш.

Бувай здоров та поспішай з посилкою. Твій брат Осип.

Адресуй усе до Володка!

Гроші присилайте!

Н.В. «Зоря Буковинская» подає документи волоських господарів в руській язичі писані¹⁶³. Однак ж здаєця не без перемін. Для того добре б було, коли б ти до Воробкевичів написав, щоб вони, були такі добрі, прислали до Тебе або в докладнім відписі, або сам манускрипт, а ти відписавши відошлеш їм, ненарушено назад.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2370. – Арк. 2.

№ 9. Олександр до Осипа і Володимира¹⁶⁴.

Бережани 13 марця [1870 р.]

Дорогий Осипе! і Володку!

Твій лист дістав я 11-го, але був такий зайнятий, що не міг на його зараз відписати.

Насамперед дещо про материяли. Чи переклад брошури Прижова той сам, що був вже у Правді¹⁶⁵?

«Останні часи Речи Посполитої» печатайте тепер¹⁶⁶, а опісля вже «*Борбу шляхти*»¹⁶⁷. Малий Псалтир Ратая¹⁶⁸ і я маю також, однако ж відтам багацько не можна вибрати, бо се Псалми для дітей. Що се за артикул про Иродчука, чи се може то само, що у «Хаті»¹⁶⁹ було печатане? – «Гуса» 2-гу і 3-тю частину (або разом з першою) печатайте в найблизшій числі, бо се хоч декому звісне, однако ж ніде не було печатане, окрім 1-ої частини (в «Основі»)¹⁷⁰. Але для цілоти і тому, що «Основу» мало хто має, напечатайте всі частини. То все вартне бо Шевченкове.

За переклади не лякайтеся. Волинь бути добрий переклад, як дурний оригінал. От хоч би й про повісти. Не добре думаєш, коли радиш с «Теклюсею» перервати. Правда, що дещо там треба б поправити (особливо оминати galicysmu) однако ж переклад такий, що тут подобався і Куліш за його певно не гнівати-меця. Коли ж має бути зовсім до[с]коналий, отже скінчить «Теклюсю», а опісля перервіть на одне число, щоб був час вигладити гарний переклад. Ся повість дуже інтересовна й дуже зле зробили б, коли її перервали¹⁷¹. Попри ню можете печатати ті, що єсть між українсько-віденськими материялами.

«Landhaus am Rhein»¹⁷² тут ніде нема, але я дививсь до мого каталога книжок, отже коштує 2 таляри¹⁷³ і 10 грошів т[о] є[сть] до 4 fl. і обіймає 3 части в однім томі, отже щось подібно як «Воспоминанія дѣтства» Куліша¹⁷⁴. Як видно, отже, мусить бути велика, а при тім треба б її перелицьовувати, як казав Куліш, а не перекладати, а се тяжка робота. Отже лучче доложіть праці до перекладу «*Воспоминаній*». Коли хочете, то й я причинюся і візьмуся до праці.

Лист за кордон дуже добре скомпонований¹⁷⁵. Я в тих днях писатиму до Кієва також мудро, а до Лисенка знов особно. Надії тратити не треба, а дбати щоб ще 3 і 4-те ч[исло] піддержати, а опісля певно хтось приїде відтам. На 3-тє число ми пришлемо с кілька гульденів передплати. Тільки експедицію добре урядить, бо 2-го числа не дістали тут ученики і Борковський¹⁷⁶.

На Карамзина я післав Бучинському гроші. «Zukunft-a» тут ніхто немає. «Зорю Буковинську» я пренумерую на спілку с катехетом¹⁷⁷, отже постараюся о справдженне документів.

Рецензію на Лепкого вишлю [у] вівторок *вже певно*¹⁷⁸, разом з Новосільським¹⁷⁹. Давно б вона була готова, та[к] я не знав, що ви не друкуєте в 2-ім ч[ислі] «Борби шляхти», і переводив продовженне до 3-го ч[исла]. Тим так забарився, що недавно взявсь до Лепкого і праці немало мене коштувало вишукувати в Шевиреві¹⁸⁰ [з]відки що виписав, і збивати деякі баналюки¹⁸¹. Буде майже аркуш печатний тої рецензії.

Отже або ти, або Володко все мене познакомляйте, що дієтця наперед, щоб я у своїй роботі не помилявсь і на непотрібне не теряв марно часу.

Ганкевичеві відповіджте в 3-ім ч[ислі] в переписці, чому не можете печатати його уривків естетичних¹⁸².

Бувайте здорові

Ваш брат Олександр

№ 10. Осип до Олександра¹⁸³.

Дорогий Брате!

Не писав я до Тебе до Шляхтинець с причини тої, що хотів поговорити с тобою о таких річах, о котрих не конче потрібно усім домашним знати, а легко могло статися, що лист до Тебе адресований хто інший прочитав би. Річи то ті – наші справи народні.

Як звісно вже Тобі, «Правда» ніяк неустоїцця без підмоги українців і здаєцця уже з 4-им числом закінчицця мовчки її

видавництво. Пренумерантів дуже мало – навіть люде наші не пренумерують і на кількаразове завозване листовне не озиваюцця. Як відомо Тобі, «Правда» сьогорічна побільшій части удержана грішми семинарицькими, касою громацькою і складками академіків; всего (разом с «Хатою»), здаецця міні, видано 280 fl., а в тих грошах було тільки 80 fl. (здаецця) пренумераційних. Як бачиш, що годі буде довши тягнути, тим більше, що громада не добре zorganizовалась між собою і не всі причинаюцця своїми хоть би найменшими силами; декотрі обіцяли підмогу тільки для ока – і можна сказати, тільки декотрі люде тягнуцця з остатнього. Ще до того причинилося дуже нас всіх компрометуюче з експедитором нашим Кадайським. Він мешкав в редакції, корегував і експедиював «Правду» так недбало, що декотрих виділових жиченням було его видалити з редакції, а натомість кого іншого поставити. Володко зробив такий внесок зараз після 2-го числа і щоб приспішити се діло написав на картці, на котрій мав кожній виділовий, що годицця з его внеском (видалити Кадайського а натомість впровадити Терешкевича). Терешкевич ходив с тою карткою до усіх; однако ж помимо того, що більша половина згодилася на се, Ганкевич відсунув се аж до першого цвітня. І так остався Кадайський. Прийшло викупувати 3-те число. Ганкевич, яко касир, повинен був сам, взявши гроші у адміністратора Терлецького¹⁸⁴ сам викупати ціле число. Однако ж Ганкевич викупив тільки 1 аркуш а на другий і 3-й дав 38 fl[oriniv] Кадайському. Той же Кадайський як взяв сі гроші, та й не явився більше до редакції. Тут уже час висилати «Правду» – а Кадайського ніде не здибати. Аж десь в котрійсь трактієрни здибав його Гладилевич¹⁸⁵, напав на него і відобрав 19 fl[oriniv] а 19 других вже не було в Кадайського кишені – програв в карти. Ще перед тим фактом був ніби загальний збір гром[ади]¹⁸⁶ де було питанне, чи видавати дальше «Правду», чи перестати – розуміецця стало на тім, щоб тягнути поти, поки дасться. Друге питанне було до Виділу редакційного: «чи члени того ж виділу можуть сумлінно вести дальше

редакцію? – хто не чує в собі силу, нехай об'явить, а натомість вибере громада нових членів». З виділу редакційного об'явили своє виступлене: В.Барвінський (задля браку часу), Терлецький (задля свого переконання, що таке видавництво «Правди» не доведе до нічого кращого, а насупротив до ще більшого упадку нашого), Ганкевич (задля браку часу), О.Барвінський (задля браку часу). Отже з старого виділу лишилося: Лушпінський¹⁸⁷, Лепкий, Навроцький, Царь¹⁸⁸. – Прийшлося доповнити виділ; вибрано: Гладилевича, Єзерського¹⁸⁹, Кл[има] Волянського¹⁹⁰, П. Білінського¹⁹¹, Терешкевича¹⁹². – Лушпінський об'явив, що при такім складі ріжних осіб, некомпетентних до виділу редакцій виступає; Ганкевич об'явив, що приймаєцца бути касиєром і надальше. І розумієцца, що при такім складі редак[ційного] виділу годі сподіватися чогось кращого: входять бо тут такі люде, котрі багато о собі думають, хотять відгр[а]вати ролю поетів повістарів, філософів і стараюцца свої твори заміщувати в «Правді». Так уже в сім числі буде заміщено ніби «Ода до славыя» Мурави (Лепкого)¹⁹³, що аж встидно нам усім, котрі кричать на Дідицьких, Гушалеви́чів¹⁹⁴ і т[ак] д[алі], а самі ще гірші поезії бо навіть не поезії пишуть. Персвазия¹⁹⁵ тут нічого не помагає, бо то люде без науки, без свідомості.

Тепер же ж роздумай сам, що і як зробити нам с «Правдою» і з її редакцією? Моя думка така: скликати громаду і там запроектувати так: віддати редакцію Олекс[андру] Барвінському, незважаючи на те, що він єсть на провінції – бо «Правда» яко місячник може мати редактора і позальвовянина (ти був би фактичним редактором) – попри сім вибрати виділ редакційний зложений найбільше з 5 членів львовянів; того виділу буде річею: 1) вести сумлінну адмістрацію, 2) зайнятися коректою, радити і помагати редакторові в таких річах, котрі єму яко чоловікові перебуваючому поза Львовом єсть неможливо зробити, так н[а]пр[иклад], укладати вісти і репрезентувати його перед публикою, 3) той виділ має займатися збиранєм складок на «Правду» і провадженєм докладних рахунків всяких редакційних,

4) займатися призбиранем материялів і так дальше, 5) меже редак[тором] і виділом ред[акційним] немає бути ніяких тайн.

Если б прийняли мій внесок, так ти приймися його, тим більше, що я сього року кінчу, отже міг би Тобі помагати. Номінального редактора треба іншого, не Вахнянина. – Як же ж ти гадаєш?

Тимчасом коли я отсе до тебе пишу приїхав Навроцький – уся громада почала думати, щоб перестати видавати «Правду», дотягнувши до кінця другого чвертьроччя – тільки ж і на сей час т[о] е[сть] на 4–6 числа «Правди» грошей ні звідки роздобути¹⁹⁶, однако ж стоїть на тім: відкіля грошей взяти. С семинаря можуть зібрати 90 fl[oriniv] (підмоги разом і передплати за перший квартал). З Відня обіцяли прислати в липцю 25 fl.¹⁹⁷ Я с своєї сторони пропонував, пійти до Димита¹⁹⁸ відобрати «Завіщанє» Лисенкове¹⁹⁹ і продати Вільдови²⁰⁰, або кому хоть за 50 fl. Таким чином зібралобися менше більше на 3 числа остатніх. Однако ж я розумію з бесіди Навроцького і інших людей, хотять вони гроші, що зібралися за Номиса²⁰¹, взяти у нас на «Правду». Я противний сьому с тої причини, бо се не наші гроші і не маємо права ними розпоряджувати а тільки ожидати розпоряджування Кулішевого. Я уже так виразився о тих грошах перед нашими людьми; отже сподівюся, що вони тільки скажуть, щоб їм позичити сі гроші. Але «позичити» а «дати» тут все одно, бо ні в кого тут чіпатися і ніякої гаранції нема. Також сподіватися тепер, що хвиля приїзду Куліша, котрий може зажадати усі гроші ему вернути. Тримайся тих засад і не дозволь давати сі гроші на «Правду». Я зі своєї сторони зажадаю від Навроцького рахунку за Номиса, з котрого дотепер і повинно б бути ще 38 екз. Номиса і 41 fl., і все відобрати від него. Лишні екз[емпляри] Номиса гадаю дати Richtero-ви²⁰² для розпродажи за яким робом (може пустити 1 екз. по 2 fl. 50 к[рейцерів] с котрого 50 кр[ейцерів] його буде) – бо на приватні руки давати годі, бо годі спуститися на кого. Як же ж ти гадаєш о тім? Ти с своєї сторони можеш запропонувати, щоб виробили у шкільної ради

для Тебе премію за «Читанку руську»²⁰³ а ти їм за «Правду» відступиш якусь часть.

Тепер же ж о приватних річах. Пише Тато до Володка, що між нами обома сварка і гнів задля панни З[оні]. Принаймій я не думаю о сварці або гніві за панну З[оню] с Тобою с причин, котрі я тобі ще в новембрі листовно висказав²⁰⁴. Що я чую уразу від Тебе – се правда; однако ж я був вже зачав с тобою переписуватись в тім вигляді, щоб усунути всяке непорозуміння між нами – однако ж прийшов до того переконання, що такі річи листовно не годицца пересправляти, тим більше що часом одно слово написане може нове непорозумінне викликати і тую річ, як німець каже: in die Länge ziehen²⁰⁵ – отже занехав я се оставляючи колись устно поговорити с тобою усе добре. В тім взгляді пишу я до л[юбих] родичей і об'ясняю цілу річ.

А тепер бувай здоров

Твій брат Осип

Львів 2-го Мая 1870.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2371. – Арк. 4.

№ 11. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

Хотяй я дотепер ще не отримав від тебе відповіді на мій остатний лист, пишу ізнов щоб тебе обзнакомити з нашими справами. Як згадував я уже в останнім моім листі, що постановлено у нас дотягнути с «Правдою» до кінця сего квартала і як з України не підможуть перестати дальше видавання нашої часописі, для того, бо нема грошей. В тім тільки припадку, коли б школьна рада тобі дала нагороду за «Читанку» 600 fl., а ти с того відступив на «Правду» яко запомогу 300 fl., докінчилося сей рік. Я запропонував редакційному виділові, щоб виходитайствував через Ільницького²⁰⁶ сю суму для Тебе якнайскоріше, а сподіваючись, що ти офірував²⁰⁷ би с того половину на

«Правду» – зробивим надію, що ти відступиш половину на «Правду», розумієцца не безусловно. Коли б се удалося редакційному виділові приспішити твою нагороду за «Читанку» і ти відступиш половину на «Правду», – тоді зажадай від ред[акційного] виділу, щоб ти був фактичним редактором як був Партицький за часів Микити²⁰⁸.

Сподіваючись, що се удасцца редакційному виділові, спішу с посилкою «Воспоминаній» щобиць був ласкавий перевести на 6-те число, почавши від сторони 137 (від пункта) до кінця²⁰⁹. На перших 2 чисел перевів Володко а потім передав міні, бо почався учити до іспиту і я перевів до 3-го і 4-го, на 5-те число віддав одному богословові до переводу с причини тої, що вже час і міні приготовлятися до іспитів (а есть їх аж 9 сього курсу). Однак ж, кілька день тому, дивлюся, як перевід «Теклюсі» на 5-те число виглядає, аж се не перевід а переписанне московщини кулішівкою²¹⁰. Отже взяв я ще й на 5-те ч[исло] сам переводити, і лишив 3 карти на 6-те, щоб не дуже дерти книжки, а тобі посилаю конець, бо вже не буду мати стільки часу, щоб зайнятися переводом і на ціле 6-те число. Я сподіваюся, що ти приймешся сеї роботи і пришлеш перед 10-м л[атинським] червцем сюди сей перевід разом і оригінал 137 і 138 сторону т[о] є[сть] пер[ш]у картку, решта затримай у себе.

Також посилаю «Якова Яковлевича» другу часть «Споминок молодих літ». Якби виходила «Правда» дальше, треба буде конечно поміщати сю повість дальше, бо оригінальних нема, а кращої не найти до переводу. Отже на кожній припадок приготови перших 4-и уступів з «Якова Яковлевича» до 7 числа²¹¹ і пришли переклад коло 7–10-го липця сюди. Дальшим переводом займуся я або Володко уже дома де треба буде і словаря московського.

Щодо наукових статей, то річи так стоять: «Останні часи» скінчацца в 6-ім числі²¹². Моя «Відповідь польській часописі «Крај» скінчиться в 5-ім числі²¹³. Твоя рецензія на «Лепкого» буде в 4-ім і 5-ім числі²¹⁴. З наукових [с]татій есть ще: «Славянські матиці і товариства учених» з російського перек[лад]

Нечуя²¹⁵; «Пам'ятник Хмельницькому» з російського переклад Нечуя²¹⁶ і «Об Иродчукѣ» Куліша²¹⁷. Оповідань оригінальних нема жодного людяного. – З Відня і з України ніхто не озиваєця.

В маю (здаєця 26-го л[атинського]) буде збір членів «Провітї»²¹⁸ – отже може й ти приїдеш та й зробиш що із своєю «Читанкою». Ще найлучше було б якби ти сам продав її Димитові²¹⁹, бо здаєця рада школьна так робить: продає її Димитові а тобі гроші дає.

На се число ще якось стягнуця гроші. На число 5-те сподіваюця з Відня дістати, однак ж, як міні здаєця, не багато бо надіб[а]лось тільки 25 fl.

Цілую тебе і ожидаю відповіді і на тамтой лист.

Твій брат тебе любящий

Осип

Львів 7-го Мая 1870.

ЛЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2372. – Арк. 2.

№ 12. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

Отримавши Твій лист с 1-шого мая²²⁰ зараз і відписую, що[б] не дати й найменшої причини для дальшої розні між нами. Хотяй ти багато наговорив у своїм листі, чого б міні не годилось мовчки пропускати, однак ж повторяю ще раз, такі річи розводити на письмі не годицца. Коли б я був предвидів з малого словечка вийде немала пака листів, я б був певно і того слова не писав у своїм листі до Тебе. Я бачу, що ти з якогось часу дуже змінився і уважаєш на кожне мое слово, розбираєш його і толкуєш, чого давніше не було. Не хочу я тут вводити в догадки, що за причина сьому, бо і та річ не повинна вводити в лист-письмо; однак ж я бачу, що треба міні бути дуже осторожним с тобою, ще більше як с ким іншим. Ти толкуєш собі мої слова писані не раз в жарті яко до брата, яко річи сериозні слова вираховані. Ти толкуєш собі часто мої слова з неоглядності поставлені в моім

листи до тебе яко слова вираховані, яко слова певного значення, котрого я їм ніколи не хотів надавати – і через те підозріваєш мене о якихось хитрих і нікчемних замірах. Я пишу листи до тебе просто на папір, не виробляю собі вперед на шміри²²¹, бо думаю, що брат, котрий мене як брат добре знає, лихої мисли моїм словам підсовувати не буде і зрозуміє мене властиво; – тільки ж в тім помиливсь я дуже і бачу, що міні треба бути огляднішим і з братом рідним, щоб часом не дати поводу до непорозуміння. Насмішливо-триумфуючий тон і гординя, що пробиваецця у твоїх листах могла б мене також так, а може ще й більше уражати і зобиджати, коли б я хотів твої листи так розбирати і толкувати, як ти мої. Ти ніби боявся чогось мене і хотів мене нешкодливым для себе зробити тоді, коли нічого такого й на думці не мав і мати не міг. Об сім свічать мої листи з 1869 р., почавши від окто[б]ра²²²; прочитай їх ще раз, а певно признаєш мою неповинність і в так дуже прикрім становиську, в яким я тоді себе представляв. Тільки ж і я не хочу викликати минувшости, а хочу її забути і нехай поверне між нами згода яка була давнійше, згода правдива, братня любов, – нехай забудецця отта погана минувшість неначе її й ніколи між нами не було; і подаю я свою руку до згоди ізнов, котру подавав вже й попереднім листі; однако ж я не тільки через подання руки примиряюся с тобою, я й серцем примиряюся.

Тепер же про річи громацькі. Тоді, як вислав я лист до тебе с «Теклюсею», урадили між собою наші люде приватно, щоб з 6-им числом перестати видавати «Правду»²²³, бо нема грошей і нізвідки роздобути, хотяй на сих два послідних теж нема тіль[ки] 11 fl., однако ж може ще стягнеця то с пренумерати, то с складки, бо конечно треба хоть покінчити распочаті статі. Сього вівторка був ніби з[а]гальний збір і ухвалено, щоб пертракувати з виділом «Просвіти», чи не возьме «Правди» на себе, змінивши програм відповідно своїм цілям на такий як має «Szkoła»²²⁴ або «Учитель»²²⁵. Се було б найкраще тим більше, що тут не заходить така обава²²⁶, яка при зміні на політичний орган,

котрий би стався органом Лаврівського²²⁷. Для того сю послідню пропозицію: віддати «Правду» Вахнянови, Партицькому і Сушкевичеві, щоб перемінили її на політичну часопис ще відсунено на пізнійше. 14, 15 і 16-го був тут оден українець з Харківщини, посвідчився рекомендаційними листами від Мілера²²⁸ і ще когось до Вахнянина і від'їхав разом з Бучинським до Відня. Мало росповідав про наші річи на Україні а більше вивідувався про Галицькі. Я сам з ним не говорив нічого і не бачився з ним. Про Ратая він нічого не знає, тільки знає те, що тепер виїхав із свого хутора, але куди не знає. В вересню буде через Львів ізнов вертати назад на Україну.

Стояна Новаковича лист читав і я. Числа «Правди», про котрі він просить, казав я в редакції разом і за Шевченка, нині питаюся чи вислали і буду наставати, щоб вислали усе як належить²²⁹. Також казав я вислати взамін до «Млада Србадија»²³⁰. Добре б було, щоб заперенумерувати сю часопис; як схочеш я пристану до спілки, пішли ти за сей перший піврік, а я пішлю за другий, бо я тепер не маю грошей ні трохи: піврічна ціна 2 fl. 50 kr[ейцерів]. Посилати, каже С.Новакович, під адресою: «Годишньем одбору Омладине Србске у Новом Саду (Neusatz)». – дві «Омладинске кни[ж]ке»: 1) «Справозданне і статут Товариства Омладине»²³¹ і 2) «Омладински календар»²³² дістала редакція.

Листу Новаковичевого не посилаю до тебе назад, а задержую до себе, при спосібности або перешлю, або привезу аж на вакації.

Коли у нас кінчицца курс, ще певно не знаю²³³. Одні кажуть що 17-го, а другі, що 24-го липця.

Добре б було, щоб ти до Воробкевичів²³⁴ написав що-небудь, бо я до сього часу був так зайнятий, що годі було відорватися на хвилю. За пару день сподіваюся написати хоть кілька словець до обох, нехай не гадають, що я на них забув зовсім.

А тим часом бувай здоровий та не забувай твого брата Осипа.

Львів 19-го Мая 1870

№ 13. Олександр до Осипа.

Бережани 26 л[атинського] мая 1870

Дорогий Осипе!

Лист Твій останній дістав я ще 20 мая, однако ж навал праці шкільної не дозволив міні відписати на його зараз, хоч відповіди він вимагає. Отже увільнившись хоч на хвилику від річий шкільних спішу з відписом.

Дивуєся, що я нібито змінився з якогось часу, що кожне твоє слово розбіраю і толкую, чого перше не було. На то скажу Тобі коротко, що зміна ніяка не наступила, і я кожне письмо важнішої гряди²³⁵ (не тільки від тебе писане) читаю уважно, так як кожний чоловік мислячий се робити повинен. Отже й тепер Твої письма читавим і читаю уважно, бо звичайно дотичать вони немаловажни[х] справ. Однако ж уважне читання ніяк не проти-вицця тому, щоб слова написані в жарті, не брати за слова серйозні, і замітка твоя безосновна, нібито я слова Твої написані в жарті, без певного значення, котрого Ти не хотів їм надавати, уважаю яко слова вираховані і тому підозріваю Тебе о якісь хитрі і нікчемні заміри. Я жарти люблю. Але сего, що Ти назвав мою сужену Пшепшинською, а коли я представляв тобі безосновність сего в другім листі, ти ще вдруге потвердив се і ще міні придав назву Середінського, сього, кажу, не можна залічити жадним побитом між жарти. Не буду тут більше такого наводити, однако ж впевняю Тебе, що не помилися, коли думатимеш, що я *Твоїм словам не буду підсовувати лихої мисли* (бо, напр[иклад], повисшим назвам не треба підсовувати лихої мисли, вона там містицця вже) і зрозуміє Тебе властиво (зрозумів я бо «Причепу»²³⁶ читав).

Несмішливо-триумфуючий тон і <нрзб.>²³⁷ в моїх листах до Тебе <нрзб.> відкрите! Насмішливости у них тільки єсть, коли що справді гідне сміху, а гордині і триумфу нема. Добачав ти сіх двох прикмет то у тім, що я матуру здав, то у тім, що у попи не вийшов, та дарма сього міні не доказавись, а так воно тобі здаєцця, се догад, а не очевидний факт, які я маю у руках.

Наконець: *боятися Тебе я не мав чого* і зовсім не думав про се, *щоб тебе нешкідливим* для себе зробити, бо й не можу придумати в чім би ти міг бути міні шкідливим?!

Тільки на Твій лист останній, с котрого я виджу, що Ти по конечности клонисся до згоди зо мною, так, як колись то робив цісар Карол V²³⁸ і Фердинанд I²³⁹ з протестантами.

Рад би я що довідатися, що дієцця с «Правдою», яка її доля чекає.

До Новаковича я за тиждень [напишу], на польські Зелені свята посилятиму книжки, отже найлучче, щоби все прислали до мене.

Можебись роздобув де 29-того числа з 2-го рочника «Правди»?

Часопис сербську²⁴⁰ запреномерую. До Млаки²⁴¹ писав я два рази. Нині післав я йому телеграму. Від Шрама²⁴² не мав я ще листу, отже й до його не писав, але при вільній хвилі напишу.

Бувай здоров і не забувай твого щирого і прихильного брата

Олександра.

NB. Про «Просвіту» напиши дещо.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2173. – Арк. 2.

№ 14. Осип до Олександра.

[Brzeżany, 9. 6. 1970]²⁴³

Дорогий Брате! Пересиляючи переклад «Т[еклюсі]»²⁴⁴ не забудь прислати і оригіналу першу картку т[о] є[сть] сторону 137 і 138. Се конечно! Яка в Тебе думка про те, що я тобі в останнім листі писав? У мене ще одна думка: про усі учебники, та й про те діло, що Слюсарчук²⁴⁵ був почав ще торік. Ти мабуть знаєшся з ним; добре б було попитати, що він зробив, може б я міг на себе якусь часть узять? Данило²⁴⁶ чей не узяв би яку часть тої роботи на себе. Чи будеш на свята вдома? Поклонися усім.

Чому не допитуєся, що робиця с твоєю торічною роботою²⁴⁷?
Чи Димет бере на себе? Чи писав Ти до його?

Осип

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2374. – Арк. 1.

№ 15. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

На твій телеграм уповні телеграмою відповісти я не міг, бо щобись міг мене вирозуміти і поняти так, як належить, то потрібно обширніше розписуватися. Двайцять четвертого липця не можу я жадною мірою бути в Шляхтинцях а навіть і виїхати зі Львова, бо в той день єсть у нас Dankmesse²⁴⁸. Міг бим виїхати 25-го рано а 26-го бути вдома, однако ж і то єсть велике питання, бо не знаю чи буду готовий з усіма моїми іспитами. І так нині я упав з іспиту с катехитики²⁴⁹, котрий буду мусів робити аж по 18-ім липцю. Ще маю іспит с пасторальної²⁵⁰, канонічного права, ритуалів і співу. В припадку тім, если б я не зробив котрого с тих іспитів, то буду мусів зістати аж до 1-го августа, бо скорше не пустять с семинаря. Іспита наші суть дуже трудні, та ще й тепер с Консистора заострили – питати будуть на кріслах при столику. Ти однако ж роби так, як тобі а особливо другій стороні найвідповіднійше і найкористнійше, нехай я вам не мішаю вашого порядку – не відкладайте весілля. Я зо своєї сторони буду старатися якнайскорше вирватися с того семинаря, бо й сам знаєш який то гаразд сидіти в семинарі. Однако ж як не буде можна, то годі: зубами камінь не углоджеш! Тільки ж будь певний, що я сього не роблю по своїй волі – не умисно і витолкуй і другій стороні – коли б міні не судилось на твоім вісілю бути – нехай ніхто об мині в тім взгляді нічого злого не подумає. Воля й охота єсть, так наставники ограничають нашу волю і охоту не раз, їх ні упросити, ні ублагати. Коли б я був через цілий курс не займався тою дурною редакцією²⁵¹, котра міні увесь час зрабувала²⁵² – тоді б я тобі певно сказав, що 26-го липця буду вдома,

а тепер мушу тільки 1-й август яко певний день мого виїзду зі Львова означити. Я ще раз повторяю, що буду докладати всіх сил, щоб тільки 26-го бути вдома, однако ж чи удасться? Се велике питання на котре я відповісти не зможу. Недавно занепав я так дуже на жолудок, що коли б так довше потр[и]вало – то здаецця не видержав би. За 1-ну годину 14 разів ходив, подумай собі тільки: 14 разів. Се не жарт і нема чого сміятися.

Цілую тебе сердечно твій брат

Осип

Львів 18-го червця 1870

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2375. – Арк. 2.

№ 16. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

Хотяй я так дуже не маю часу, бо учуся до іспитів, щоб їх поробити і так виробити собі можливість явитися на твоїм весіллю; однако ж важні річи зневоляють мене до тебе хоть пару слів написати. Сеї суботи приїхав до Львова Гетьманець²⁵³ з жінкою на курацію, а ниньки від'їздить через Відень на купілі. Вчера був я в його, дізнавшись, що він хоче «Правду» піддержати. Я йому говорив що неможливо у нас видавати «Правду» дальше задля браку грошей і мусимо перестати с 6-м числом. Гетьманець же просив дуже, щоб утримати хоть 2-ва числа (7-ме і 8-ме) поки він зможе на Україну заїхати і звідтам вислати гроші (500 fl.) і материяли; він дав би і тепер грошей, але не може с причини тої, що він в дорозі. Ще вчера вислав до своїх знакомих два листи в тім взгляді, однако ж с повностию будуть гроші через два місяці. Я йому виложив потрохи наш стосунок до Вахнянина і Партицького і просив його гроші і материяли висилано на твої руки до Бережан або до мене до Шляхтинець і подавим йому адресу твою і мою. Для того-то постарайся в Бережанах, щоб всякі листи, котрі до тебе будуть до Бережан адресовані,

звертано на адресу туди, де ти під час вакацій пробувати будеш. Гетьманець подав міні адресу свою, Лисенка²⁵⁴ і Лисенкового батька²⁵⁵ і просив туди ж свої листи засилати:

Его Превосходительству (? Не знаю певно титулу, але можна так титулувати) Михайлу Петровичу Старицкому (Гетманець) Россія. Подольской губер[нии] в город *Могилёв – Подольскій*.

Его Превосходительству (конечно так титулувати) Виталію Романовичу Лысенку Россія. В город *Сквиру* Киевской губ[ернии].

Его Превосходительству Миколаю Витальевичу Лысенку, Россія. В город *Кіев. Університет*.

Покищо писати до Н. Лисенка, а адресувати до його батька Виталія, приписавши в середині: «Прошу ласкаво передати Миколаю В[італієвичу] Лисенку», бо Микола їздить по городах і дає концерти.

Поки материяли прийдуть, просить заступити переводами; треба отже перекладу «Якова Яковлевича» на 7-ме число²⁵⁶; скільки здужаєш перевести присилай. З оригінальних оповідань єсть одно дуже блага, однако ж і те треба помістити задля язика. З історії замістимо «Борбу казаків із шляхтою»²⁵⁷. Найважніше ходить о те, щоб роздобути звідкіля на 7 і 8 число грошей. Може б ти порадив як нам зробити с тим грошевим битом²⁵⁸; треба 140 fl. Я Навроцького упрошу, щоб обняв редакцію де факто, а на «Правді» підписався головний працювник і адміністратор²⁵⁹. Треба би також застерегчись, щодо властительства «Правди», щоб під час вакацій де не буде нікого з наших людей, щось не виштрикнув²⁶⁰.

Бувай здоров. Цілую тебе твій брат

Осип

Львів 28. 6. 1870

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. – 2376. – Арк. 2.

№ 17. Осип до Олександра.

Дороге а любе Братерство!

Даруйте, що так коротенько відповідаю на Ваш лист з 9 д[ня], бо маю ще оден лист писати до Володка, щоб взавтра дати на пошту. Вчера вернули ми (я, мама²⁶¹ і Ольга²⁶²) з Ілавча, де був празник. Не добрий цей празник був для панін (було їх дві: Ольга і ще одна, про котру вам пізнійше напишу, а натепер скажу що дуже гарна) бо не було кавалерів тільки я оден всього на всего, а старші грали в карти. Я дуже задоволений с того празнику, бо побачив те, чого давно шукав та не знайшов. Догадаємесь, що панна М.²⁶³ у мене вже забулась, як забуваєцця зима на весну. І про се багацько не росписуюсь, треба б устно з вами говорити, бо *verba volant, scripta manent*²⁶⁴. Ольга дуже незадоволисна празником ілавецьким, бо не було тих осіб, котрі її знадобляюцця. Чекаємо ще празнику в Чернелеві, як той відбудеся. Для мене він дуже важний.

Ольга засилає вам обоім уклон і жалує вас, що остаєме без кухаркі, також питаєцця чи не забули Ви фуґи с собою взяти. Пишу баналюкі бо Ольга не дає міні спокою, хоче фуґи мазати.

Тато²⁶⁵ і мама здорові, хоть як все тільки ходять та журицця господаркою.

Від Володзя не маємо листів і тільки оден, котрий мама називає баналюками. Про «Правду» нічого міні не згадує.

Посилаю тобі копію листу п[ана] Р[атая] до мене; нині відписую до него.

Дякую за те, що нас галичан і «Правди» не покидає і прошу його що не покидав він і українці підпомагати морально т[о] е[сть] материялами, котрі попри наших галицьких працях як класичні взорці у «Правді» стоятимуть. Ще кажу йому, що ти журился, бо тебе не перенесуть до Львова а підмога обіцяна неначе під тою кондицію. Отже прошу його, щоб він не вагався тебе зробити фактичним редактором а ти, поставши 2–3 вірителів

у Львові, на котрих ти як на себе с[п]уститися можеш, бо чеснийшого і сумліннішого чоловіка не найде²⁶⁶.

До Владзя посилаю орегінал листу п[ана] Р[атая].

«Основа» чувим вийшла, та до нас не прислано²⁶⁷. (!)

Цілую тебе сердечно і Зофію та остаюсь вашим братом щирим

Осип²⁶⁸

[Шляхтинці]²⁶⁹, 11. 9. 1870

Лл. – Ф. 135. – Од. зб. – 2377. – Арк. 2.

№ 18. Осип до Олександра.

Шляхтинці дня 27-го сеп[темб]ря 1870]²⁷⁰

Дорогий Брате Олександре!

Коміс²⁷¹ Панюші²⁷² взглядом «Приказок» Номисових вже зроблено через Навроцького. Дідицький за поквітованнем²⁷³ зложив йому рахунок і 49 рублів 70 коп[ійок] і 61 екз[емляр] не розспроданих «Приказок». Як приїду до Львова напишу сам до Панюші в тім взгляді, а поки що треба зайнятися розспродажею лишніх екземплярів. Сповняючи приказ Панюши, «Кому продайте за малі гроші, а кому роздайте», я надумався так: продавати оден екз[емпляр] по ціні 2 ринських і вибрати с п'ять бідних але пильних і здібних школірів нашій справі прихильних і зробити їм дарунок. Для того-то заклич Рушчицького²⁷⁴ до себе і скажи щоб між школярами оголосив що така й така книжка дуже потрібна кожному чоловікові нашому, стоїть тільки 2 ринських, гроші зложити можна у тебе. При тій спосібності виберить зо 2 найпильніших і найревнійших в нашій справі учеників при тім бідних, щоб їм зробити сею книжкою дарунок: розумієся роби ти від себе яко професор, бо се буде мати більший вплив на школяря. Сі, що хотять купити, нехай зложать гроші готові. Також і Лучаковський²⁷⁵, і Ганкевич²⁷⁶, може ще хто с професорів і библиотека гимназияльна повині б купити та

витумани²⁷⁷ від таких осіб по З ринсь[ких]. Рахунок в тім взгляді веди точний. Тут в Тернополі казав я між школярами оголосити тож те саме про «Приказки», а гроші або до тебе, або до мене прислати. Розумієця почту будуть оплачувати самі.

Ту[т] в тернопільській гром[аді] єсть зложених до 30 fl[origi-niv], котрі я казав їм, як зіхтят на твої руки до скарбоні прислати, а ти їм здась рахунок і витрунеця²⁷⁸ або при альманаху, або при пренумеранті на «Правду», бо зависіти буде від того на що сі гроші ужиютця.

Навроцький пише лист, що Наталь вже здав Ратаєві рахунок²⁷⁹ через Подолинського і погодились ізнов. Однак ж я гадаю, що бодай на другий рік треба буде адміністративного комітету при редакції і з нашої гром[адської] сторони, щоб знов не було заплутанини.

Що ти гадаєш с «Правдою» на другий рік, з її фо[р]матом і об'ємом? Як її уорганізувати, щоб не оказувати нашого упадку хоть на верхи?

До «Читанки» Лучаковському²⁸⁰ ще нічого не посилаю, бо ще нічого не маю готового, сходить день за днем а робота якось не йде. До Львова від'їдимо коло 8-го або 7-го октобра, отже втоді напишеш кільк[а] екземплярів Номиса прислати до тебе.

Здалобся виготовити програму на «Правду» на рік 1870 іще пере[д] 1-им новембр[ем] вислати до Панюші. Отже надай нам свою гадку в тім взгляді.

Родичі й ми здорові.

Бувай здоров

Осип

Володко до тебе не пише тепер, бо часу не має, але при вільнім часі обшиній лист напише.

Добре б було написати дежщо «про руський театр в Бережанах» до «Правди», до вістей, не широко розводячись.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2378. – Арк. 2.

№ 19. Осип до Олександра.

Шляхтинці 4 листоп[ада] 1870

Любезне Братерство!

Після першого вашого листу відписав я вам дуже коротенько, відбуваючи тільки форму, більше від л[юбих] родичей, як від себе. Тоді і часу не було у мене. Бо зараз після сього листу від'їхав я до Сеняви до Мілька²⁸¹ де застав і свою суджену Іоганцю Лужницьку; пересидівши там більше як 10 день і закінчивши своє діло в Сороцьку, переїхав я до Шляхтинець на пару день. Звідтіля мав я повідбувати свої подорожі то до Іполита²⁸², Струмиських²⁸³, Любовичів²⁸⁴, Яся²⁸⁵ в Постулівці і до Вас, хотяй моє весіля відбудеця в зимні м'ясниці – день ще не визначений. Тільки ж така пора дождлива та болотиста не дозволила міні сповнити свого замислу. Відбув я з мамою подорож до Іполита минувшої неділі де припадав і празник.

Сего тижня хотів я поробити деякі справунки в Тарнополі, так неустанний дощ не дозволив і ногою за поріг ступити, а не то що виїздити куди. Думка в мене була така, щоб іще сеї суботи, а найдалше в неділю, виїхати до Вас, котрої-то спосібности і Мама хотіла ужити і до Вас загостити. Тільки ж як бачите, неустанний дощ відійняв у нас надію тепер Вас відвідати і я примушений відложити свою їзду до Вас на санну дорогу. А поки що прошу Вас натепер хоть листовно до мене на весіля до Сороцька. День, як кажу, ще не означений і я його не означив, бажаючи вивідатись і від тебе Олександр[е], і від Володка, коли б для вас було найдогідніше. Знаю я, що у Тебе в зимні м'ясниці припадають клясифікації і кінець курсу та не знаю дня, в котрий би ти був від всего того вільний. Сторона моєї судженої, як бачу, желала б відбути весіля в перший тиждень по Іордані т[о] е[сть] 24 січня. Хотяй би Ти в той час вже був вільний, так не знаю, чи буде вільний Володка, чи буде міг вже тоді бодай frequentatii²⁸⁶ взяти? І по причині тій хочу я визначити день мого весіля або на 31-го січня, або на 7-го лютого, і здаєця міні, що

найдогідніший час так для Вас, як і для Володка буде на 7-го лютого. Прошу ж я вас, будьте такі добрі і означить міні час, коли ви будете вільні. Писав я тим взгляді до Володка, та ще й до нині відпису не маю; я сподіваюся від Вас скоршої відповіді.

Пишеш до мене, що Слюсарчук²⁸⁷ жалуєця на мене, що йому не відписую, будь такий добрий, коли або сам до його писатимеш, або може Лучаковський²⁸⁸, то перепросить його що не відписую, бо бачите самі що в мене вже й часу не стає на сі листи. Як у мене прийде все до ладу, не забуду і йому відписати. 20-го тамтого місяця переїжджаючи с Сеняви до Шляхтинець отримав я лист від п[ана] Р[атая], в котрім він недобру новину подає: «Брат ваш Володар, – пише він в тім листі, – сповістив мене, що не мають вони ві Львові такого чоловіка, щоб піднявся бути одвічальним редактором і через се мусить *«Правда»* перестати. Замість, рає він, видавати щось таке, що не вимагало б одвічального редактора». «Моя думка була б (так він пише, себто Володко до Р[атая]), щоб від часу до часу пускали в світ книжки белетристичні і наукової гряді²⁸⁹ з дорученням огляду сучасного народного життя, де б можна виступити проти псевдо «Основи» і «Просвіти». Я відписав йому, що на такі книжки шкода грошей, і що нехай усе так буде, як є. «Вчора одержав лист від другого вашого брата Олександра, що не може ще їхати до Львова. Тут знов обірвалась *«Правда»*. Ви подаєте таку думку, що п[ан] Александер може видавати *«Правду»*, живучи в Бережанах. Напишу до його, і коли підіймеця, то пришлю й запомогу²⁹⁰. Так пише п[ан] Р[атай] в листі до мене і бачу, що він мене не зрозумів про тебе яко редактора *«Правди»*²⁹¹ в Бережанах. Не порозумів він і Володка, котрий міні пише оттак: «Задля того, що ані Навроцький, ані Січинсь[кий] не можуть підписатися редакторами *«Правди»*, я пропонував п[ану] Р[атаю] квартално видавати *«Правду»* на що він дотепер ще не згоджуєця. Він вимагає видавати *«Правду»* тижнево і с часом перемінити її на політично літературний орган. Я пишу іще раз і виказую неможливість політичного органа, бо політика потребує 1) попер-

тя в соймі, 2) поважних і *независимих* людей. Ще раз виказую йому конечність видавання «Правди» кварталниками, бо інакше годі. Коли ще раз відмовить, зрікаюся всіх проєктів і сиджу тихенько. Не треба їх так дуже страшити ляхами, бо в їх дивне виображення, що ціла Галичина аж кишить від поляків»²⁹².

Одержавши отакий лист від Володка, я сам не знаю, що відписувати п[анові] Ратаєві на лист його останній. Я думаю заде[р]жатись з відповіддю поки Ти і Володко не сповістите мене, що він вам відповів і особливо Володкові.

20-го тамтого місяця поховали Стеф[ко]ву²⁹³ в Чернехові. Того вівторка відбулися поминки в Чернехові яко в 14-ий день її смерти. Я не був на похороні – бо сидів в Сеняві і допіро²⁹⁴ приї[х]авши до Шляхтинець довідався о її смерти.

Тамтого тижня був у нас Гіроним²⁹⁵ і взяв з собою Ольдзю обіцяв однакож, як буде їхати до Бучача до дітей, її ізнов до Шляхтинець привезти, хотяй вона в Шляхтинцях кавалера не висидить та ще й при старих наших родичах тяжких до їзди хоть би й недалечкої. Перебуваючи в Шляхтинцях, Авдикович²⁹⁶ ізнов починає оказувати свою охоту, однако ж вже не так дуже наприкливо як давнійше. Я писав недавно до Фацієвича²⁹⁷, запрошуючи його на весілля і хотів би я його звабити в наші сторони – так годі, чого так тяжко, як с каміня, однако ж я сему не дивуюся; то лежить в натурі кожного кавалера дорожитися там, де його так дуже прагнуть. І міні здаєця, що треба на таку річ спосібної пори ждати, а як не сподобаєця йому панна т[о] е[сть] не відповість ідеалові який він собі виробив, то дарма всі запобігання. Я сам на собі теє спрактикував. Був я дуже пожаданий в Чировських²⁹⁸ с Ходачкова так далеко пожаданий, що вже то Тарнополі голосили про моє весілля с ходачківською панною незважаючи на те, що я її з роду не бачив і бачити не хотів. В мене була одна думка після повороту мого з Ілавча (ще тоді, як я перший раз їздив до Ілавча в замірі поїхати до Староміщини) і дякую Богові, що так склалося і я ді[й]шов до того, що задумав. Може воно Вам дивно здасть-

ся, після того що я їздив до Байковець? Ні, не дивуйтеся! Я хотів родичей заспокоїти і славити Бога, що воно так розійшлося, бо якби було інакше вийшло, то я б був нещасливий, нарікав би на себе і на других²⁹⁹.

Колись, як зійдемося разом, то поговоримо обширно о тім як схочите, а писати сього не думаю. Конець кінцем я тепер щасливий!

Родичі наші хвалити Бога здорові і цілкують Вас обоіх сердечно. Про слугу Домку маю Вам тільки сказати, що вже покинула жидівську службу і може вже швидко до Вас приїде; однак ж все те залежить найбільш від панства Шумпетерів. Сподіваючись від вас швидкої відповіді, цілую вас обох сердечно і остаюся вашим щирим братом

Осип

NB. Може будеш бачитися в Бережанах з Домініком³⁰⁰ проси його в моім імені на моє весіля і виможи *слово* від него, бо він танцює, а міні танцерів не стає. Спімнеш йому також, що я іще особно буду його просити листовно тільки не знаю куди адресувати. Може б він був такий добрий і подав міні через тебе *адресу свою*, і як знає *адреси інших ще не жонатих колегів*.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2379. – Арк. 4.

№ 20. Осип до Олександра.

Шляхтинці 10-го грудня 1870

Любезнійше братерство!

З пару день після нашого повороту від вас вислав л[юбий] тато лист від себе до Вас, лист писаний татовою рукою, хоть секретар шляхтинецький задля недоброї дороги натовді Шляхтинцях сидіти мусів. І дивно нам дуже, що той лист татів не дійшов до Вас, як-то вичитуємо у Вашім листі з 8-го грудня³⁰¹: можливе що залежав той лист де на почті, можливе також, що передавця через котрого той лист був на почту поданий, не віддав його там,

де належало віддати. На кожний, однак ж, випадок с препоручення л[юбих] родичей, повторяю содержанне татового листу. В тім-то згаданім листі просить Вас обох тато щобистьте занекали ваше давнійше постановленне: не робити нікому візит, а послухали тата яко тата, котрий вам яко своїм дітям якнайліпше жичив і жичить, і поробили візити тим домам, с котрими ти, Олександро, ще кавалером будучи, жив і в них бував. Тоді-то мали тебе люде за чоловіка на своїм місцю – нехай же ж і тепер вас люде за людей мають. Жінку маєш, с котрою в кождім товаристві не повстидаєшся, для чого ж мають люде о вас інакше гадати? Час, котрий Вам заберуть візити, не єсть *жадною* ексузою³⁰². Може скажите, що вже запізно? Ні, власне тепер час на тоє! До того часу Ви ще неуладилися зовсім, а що більше булисьте без слуги, причини зовсім слушні і правдиві чому ви опізнилисьте з візитами, а тепер, коли у Вас все в порядку і вже й слугу маєте – Ви візити розпочинаєте робити. А тато і мама покладають тверду надію на вас, що ви яко діти послушні своїм родичам учините задосить їх прозьбі і суть тої думки, що вони на своїх старих літах заслужили собі у своїх дітей через старане о добро тих же, що нині діти учинять їх волю, котрі і Вас не до злого або доброго діла упрашають.

То єсть содержанне листу, котрий до Вас, братерство, не дійшов. І нині, ще раз повторяють свою прозьбу і сподіваюця, що ви, яко діти люблячі своїх старих родичей, послухаете.

Щодо свят Різдявняних, то нічого Вам турбуватися, а тільки збірайтеся та й годі! Коней, чи там фіри³⁰³, не наймайте в Бережанах, а лишіть се вже старанности вас вселюблячих родичей наших, тільки просят родичі, щобистьте увідомили наперед, коли ви будете могли виїхати з Бережан, щоб могли день перед тим по вас коні післати.

Тепер же ж щодо мене самого і від мене самого. От, як бачите, с часу мого, як вернули ми від Вас, я неначе тюрмач³⁰⁴ сиджу в Шляхтинцях: дорога, котра щодень інакша, не дозволяє міні дальше Тарнополя виїхати, що більше, через тих пару день ста-

лася дорога так лихою, що ні саньми, ні возом. Нинішній день потішає мене трохи і я сподіваюся, що бодай на п'ятницю буду міг до Сороцька поїхати. Чи не писав що Володко до вас? Чогось так затих, що й словом не перекине. Вже буде другий тиждень, як я до него писав та просив о декотрі міні вже тепер потрібні справунки³⁰⁵, а він нічого й не відписує. Лист дійшов певно, бо був за рецеписою³⁰⁶. Може він там «Правдою» дуже затурбувався та запрацював коло неї? Коли б ні, так добре було його хоть на руські свята до Шляхтинець завабити, а тепер їзда улегшена бо вже желізниця нині має іти з особовим потягом. Може він встидаєся, що «Felicitaj» його обікрало? Дарма, то по людях ходить, а все більше практики. Ви може здивуєтеся на таке мое діктум³⁰⁷ «обікрало»? Не дивуйтеся, скажу вам коротко. В «Часі»³⁰⁸ було оголошення: «хто хоче мати яке затруднення у себе вдома, нехай віднесеця до Бер[н]а під тою а тою адресою», себто до бюро «Felicitaj». Владзіо знакомився і післяв лист, в котрім просить о тую працю. Від него жада «Felicitaj» зложення кавці³⁰⁹ 10 fl[oriniv] перед тим нім йому вишле диплом і працю. Він здаєця і вислав тих 10 fl[oriniv]. Тимчасом читаємо недавно в «Kronicu» «Czasu», що тее бюро «Felicitaj» попросту сказати злодій – виманчував таким способом від охочих людей кавці то по 8, то 10fl[oriniv], а одібравши кавці і не відзиваєця до тих людей. Я пишу се до тебе, щоб і тебе корячка не зібрала офіровати тому бюрови «Felicitaj» з 10 fl[oriniv].

Що там з моїми нумерами, котрі поставив ти на лютерії? Запевно можу вже приїздити по тую велику суму, котру виграв я?

А ви що виграли?

Лучаковського поздоровляю.

А вас обоїх сердечно цілую

Ваш брат Осип

№ 21. Осип до Олександра.

Шляхтинці 13-го грудня 1870

Любезнійше братерство!

Лист ваш з 10-го гр[удня] отримали родичі вчора³¹⁰ і тішаться тим, що ви послухали їх батьківської поради і єсьте готові робити визити. Помешканне ваше, котре вже при перших морозах об'явило свою *не* вартість, подає повід родичам вам поради-ти, щобиьсте його замінили на лучче если тільки можна. Зрешту в тім взгляді вже уважайте самі, як вам догіднійше і лучче буде. Ходить тут властиво о здоров'я ваше, щоб часом таке холодне помешканне не сталося причиною яких недуг. Здоров'я єсть і повинно бути наймилійше над усе, котре може тільки той оцінити, хто його стратив. Найбільше ж вас л[юбі] родичі, котрі вже знають що то здоров'я значить просять вас, щобиьсте на своє здоров'я уважали. Що значать маєтк[и], що значить добрий бит, приязнь, як нема здоров'я. Смачнійший сухий ковалок хліба при добрім здоров'ю, як найвиборнійші потрави при недугі. Се одно найважнійше, о що вас родичі дуже просять.

Другою не менше важною річею єсть тая подія, котру ти, Олександро, доперва тепер відкриваєш перед л[юбими] родичами, і котра власне сталася причиною твоєї серцевої недуги. Німецька приповідка каже: *Verstand Herz und Hand machen wird von Mann*³¹¹. Всі ті три прикмети разом становлять мужа, всі ті три прикмети мусять бути в певній гармонії і певній пропорції, если муж справдешним мужем бути має, в певній пропорції і в певній гармонії і одно без другого нічого не значить – чоловік не єсть чоловіком. Світ представляє нам тільки перепон, світ обтяжає нас щоденно стільки неприємностями і неприятностями, що чоловік не був би в стані їх перетерпіти, если б у него серце верх над розумом взяло. В щоденнім життю ми маємо сотні таких прикладів. Тутки вкажу я тобі тільки на небіжку Стефанову³¹². І до чого ж дійшла її сердечність без зимної розваги – розуму? Ти ж здаєця міні не женьщина, ти чоловік,

муж, у котрого розум мусить мати певне першенство над серцем. Ти серцем почув прикрість в своїй невинности, але ж розвага, розсудок, розум повинні холодно усю тую річ розібрати і поставити тебе в певний степень байдужості. Розсудок і розвага твоя приведе тебе до тої уже не нової сентенції, що єсть люде ріжних темпераментів, а тая ріжність темпераментів зависить від сих трьох прикмет мужа і Verstand, Herz und Hand. Розсудком і розвагою дійдеш ти до того переконання, що час приведе все теє ізнов в свій давний порядок, тільки ж не треба собі того до голови припускати т[о] єсть не треба серцю потуряти а розумом його посокорьмити. Час виявить а може вже виявив п[ані] Ш[умпетер], що ти невинен, а если б і не виявив, то поглянь на л[юбого] тата, котрий також не одні такі неприємности зносити мусів, а як муж своїм розсудком і своєю розвагою взнісся над усе таке і через те стався мужем на своїм місцю. Бери приклад з л[юбого] тата і взнесися над тую річ та не надавай її такої ваги; будь веселий, переломи свій теперішний стан, набери гумору, а гумор все переломить, всякі неприємности зникнуть і завитає у вас знов давний гаразд, мир і тишина. От зближаюцца свята, повторяю ж вам ще раз, збірайтеся а л[юбі] родичі постараюцца для вас о коні. Я хочу і Владзя³¹³ звабити додому – а весело нам буде – пожартуємо, посміємося. Колія вже сего четверга має іти з особовими потягами, то можливо що й Владзію приїде. Нині пишу до него.

Цілую вас сердечно і л[юбі] родичі поздоровляють вас
Осип.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2380. – Арк. 2.

Коментарі

¹ Рік написання встановлено за змістом цього ж листа. Осип Барвінський пише, що 3 грудня він висилає «Руську правду» і просить повернути через 10 днів. Далі він запитує Олександра Барвінського про те, чи писав він С. Новаковичу про те, щоб купив роман В. Джорджевича «Кочина країна», який він буде перекладати до «3 рочника «Правди» (1869 р.); в кінці листа він згадує про вечір на «Михаїла» (21 листопада) в честь Куземського. В листах 1869 р. він пише Олександру Барвінського, що вже перекладає «Кочину країну» В. Джорджевича.

² Тобто, львівська духовна семінарія, де у 1867–1871 рр. навчався Осип Барвінський.

³ Ремонстрація (пол. remonstracja) – представлення керівництву свого особистого міркування, або своєї особистої думки; тут - протест.

⁴ Вікт – їжа, харчі.

⁵ Йдеться про вступну статтю «Погляд на устну словесность» до видання: «Руска читанка для высшої гимназії», яку готував Олександр Барвінський і яка була надрукована у Львові 1870 р.

⁶ Йдеться про переклад з видання: *Историја српске књижевности*. Преглед угаћан за школску потребу. Написао Стојан Новаковић. – Белград: Издање Державне штампарије, 1867. Новакович Стојан (1842–1915) – сербський філолог, історик, письменник, державний діяч.

⁷ Неманичі – середньовічна династія сербських правителів, старша гілка цього роду прослідковується з XII ст. У листі, можливо, згадано одного з найяскравіших представників роду – Стефана Уроша IV Душана Неманича (1308–1355) – сербського царя у 1331–1346 рр., з 1346 р. до смерті – «цар сербів і греків».

⁸ Після поразки балканських слов'ян у битві на Косовому полі (1389 р.) над більшою частиною території сербів і боснійців встановилась влада Османської імперії; впродовж XIV–XIX ст. тривала визвольна боротьба поневолених народів. Після російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Сербія і Чорногорія отримали незалежність, що підтвердив Берлінський конгрес у 1878 р.

⁹ Тобто, Володимир Барвінський.

¹⁰ Йдеться про другий том 15-томної праці Г. Вебера «Allgemeine Weltgeschichte für die gebildeten Stände» (Лейпциг, 1857–1880). Вебер Георг (1808–1882) – німецький історик.

¹¹ Праця В. Бауера «Geschichte der Philosophi» у 1866 р. була перекладена на російську мову. Бауер Бруно (1809–1882) – німецький філософ, критик християнства.

¹² Йдеться про польський переклад І. Раковецьким «Руської Правди» – найвизначнішого збірника стародавнього руського права, складеного у Київській державі у XI–XII ст. на основі звичаєвого права. Раковецький Ігнаці Бенедикт (1782–1839) – польський історик слов'янського права.

¹³ Йдеться про пісні з видання: Украинские народне думы и песни, изданные М. Максимовичем. – М., 1834 р. Вони увійшли до книжки: Руска Читанка для высшої гимназії. Уложив Александер Барвинській. Часть перша. Устна словесність. У Львоѣ. З друкарнѣ Ставропигійского. Накладом ц. к. правительственного фонда. 1870. Про підготовку цього видання див. також: *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – Ч. 1 та 2. – Нью-Йорк, К., 2004. – С. 449, 450. (Далі: Спомини. – С.).

¹⁴ Шрам Наум – псевдонім Григорія Івановича Воробкевича (1838–1884) – православного священика, поета.

¹⁵ Йдеться про статтю: *Головацький Я.* О костюмах, или народном убранстве Русинов или руських в Галичине и северо-восточной Венгрии // Отечественные записки. – Т. CLXXVII. – 1867. – № 1. – С. 471–503; № 2. – С. 810–844. Головацький Яків Федорович (псевд.: Галичанин, Яцько Балагур, Ярослав Головацький та ін.; 1814–1888) – фольклорист, учений, педагог, поет; належав до «Руської трійці».

¹⁶ Багателізовати (пол. bagatelizować) – недооцінювати, зневажати.

¹⁷ Джорджевич Владен (псевд. Jeličić; 1844–1930) – сербський письменник. Роман «Коїна Крајина» («Кочина країна» тобто Кочина війна), було надруковано у Белграді 1863 р. У «Правді» переклад цього твору не друкувався.

¹⁸ День святого Михайла, або Собор святого архистратига Михаїла відзначають 21 листопада за новим стилем.

¹⁹ Куземський Михайло (1809–1879) – греко-католицький священик, посол Галицького сейму (1861–1868 рр.) та Рейхсрату

(1861–1867). Очолював «Головну Руську раду» (1848–1851 рр.); перший голова «Народного дому» (1848–1868 рр.); холмський єпископ (1868–1871 рр.).

²⁰ Ймовірно, йдеться про Хомякова Олексія Степановича (1804–1860) – російського поета, публіциста, слов'янофіла, богослова; члена-кореспондента Імператорської Академії наук (1856 р.).

²¹ Устиянович Микола Леонтійович (1811–1885) – греко-католицький священник, посол Галицького сейму (1861–1866); літератор, у 1849–1850 рр. редактор урядового «Галицько-руського вістника».

²² Рік написання листа встановлено за змістом листів Олександра до Осипа за [жовтень–листопад 1869 р.], з листопада 1869 р. та Осипа до Олександра за [листопад 1869 р.] (Див. «Спадщина». – Т. 3. – С. 227–231).

²³ Ймовірно, згадується Костянтин Лучаковський (1846–1912) – педагог, автор шкільних підручників, культурно-освітній діяч. К. Лучаковський разом з Олександром Барвінським навчався у львівському університеті, вони товаришували, потім працювали заступниками учителя у Бережанській гімназії. Див. «Спомини». – С. 124.

²⁴ Йдеться про Гелену Білинську, доньку Теофіла Білинського.

²⁵ Барвінська Домініка (Доміцеля) Дмитрівна (дівоче прізвище Білинська; 1812–1881) – мати братів Барвінських.

²⁶ Барвінський Григорій (1802–1880) – батько братів Барвінських.

²⁷ Силою, насильно (нім.).

²⁸ Миня, Мініо – учень львівської семінарії, де вчився Осип Барвінський.

²⁹ Тут: перевагу (нім.).

³⁰ Ймовірно, згадується Чубатий Григорій, священник, свояк Барвінських.

³¹ Шумпетер Роман, управитель графа Альфреда Борковського у Шляхтинцях; батько першої дружини Олександра Барвінського Софії.

³² Целевич Юліан (1843–1892) – історик і педагог, перший голова реформованого Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. Редакцію «Правди» Ю. Целевич не очолював.

У вересні 1869 р. львівська академічна громада вирішила реформувати редакцію «Правди»: була незадоволена її редактором

Н. Вахнянином, Куліш в цей період перестав опікуватися «Правдою», значно зменшилося число передплатників, в тому числі громада бажала замінити її редактора та редакційний відділ: «редакція буде повірена 5–6 певним людям [...] яко видділ редакційний [...] Громада мати буде верховий дозір» (див. Лист В. Навроцького до М. Бучинського від 16 вересня 1869 р. – *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1860–1884 рр. – С. 381–382). В листі до громади М. Подолинський від 17 лат[инського] жовтня 1869 р. пише: «Українці листом моїм з 12/24 грудня наказали п. Наталеві ублагати п. Навроцького і п. Целевича до підмоги не йому а самому ділові, а він щоб вияснив їм всю річ і впокоривсь перед ними, яко мужами громадськими, забуваючи своє я[...]». (Там само. – С. 519). А М. Подолинський в листі до львівської громади 13 (25). 1869 р. писав: «На 1870 рік «Правду» zostавлено в руках Наталя Вахнянина. Чи багацько, ци мало він заслужився, а все більш, ніж хто з академіцької молодежи. Засмучувати такого чоловіка не треба, а його мусимо хиба тим оправдувати, що так наша піч пече». (Там само. – С. 138). Про часопис «Правда» і всі зв'язані з ним перипетії у 1869–1870 рр. див.: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1860–1884 рр. – С. 117–123, 129, 137, 138, 140–143, 381, 382, 388–391, 393, 396, 518, 519; *Студинський К.* До історії зв'язків Куліша з галичанами в рр. 1869–1870/ Україна. – 1927. – Т. 2. – С. 76–93; 3 листів Пантелеймона Куліша до Омеляна Партицького / Вид. К. Студинський. – Львів, 1908; *Анатоль Вахнянин.* Листи до Пантелеймона Куліша (1869). – Видав К. Студинський. – Львів, 1908; *Федорук О.* Куліш – редактор «Правди» // Молода нація. – 2004. – № 1. – С. 14–43.

³³ Сушкевич Корнило (1840–1885) – громадсько-культурний діяч, один з керівників народовців. Перший голова Товариства ім. Т.Г. Шевченка у 1874–1885 роках. Редакцію «Правди» К. Сушкевич не очолював, а у 1872 р. був адміністратором редакції «Правди». У 1867 р. К. Сушкевич входив разом з Є. Згарським, В. Лучаковським та М. Косаком до редакційного комітету «Правди». Див. «Спомини». – С. 100.

³⁴ Навроцький Володимир Михайлович (1847–1882) – економіст, етнограф і публіцист. Редакцію «Правди» В. Навроцький не очолював. У 1872 р. був рецензентом і політичним радником у «Правді» (див.: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1860–1884 рр. – С. 162).

³⁵ Січинський Андрій (1848–1893) – юрист; один з перших народовців. Редакцію «Правди» не очолював. У 1872 р. був радником «Правди» «по стороні політичній» (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1860–1884 рр. – С. 162).

³⁶ Коссак Михайло, народовець. 1849–1850 рр. був помічником редактора львівського часописа «Галичо-руській вѣстник», який виходив тричі на тиждень. 1860–1862 рр. видавав дворічні календарі «Львовянин». 1867 р. разом з К. Сушкевичем і з «тернопільською трійцею» підписували «Правду» якби редакційний комітет» («Споми-ни». – С. 100). 1868 р. Омелян Партицький в листі до Ол. Барвінсько-го, де йшлося про «Правду», писав: «Коссак есть добрый администратор грошей і має у публики довіриє» (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 71). 1880 – видавець і відповідальний редактор газети «Дѣло», 1881–1882 видавець цієї газети (відповідальним редактором став Володимир Барвінський). Автор статті «Короткій погляд на монастири и на монашество руске», яка увійшла до кн. «Шематизм провинції св. Спасителя чина св. Василія Великого в Галициі... и Короткій погляд на монастири и на монашество руске от заведенія на Руси вѣры Христовой аж по нынѣшное время». Во Львовѣ, 1867.

³⁷ Партицький Омелян Осипович (1840–1895) – філолог, історик та педагог; народовець. 1880–1885 – редактор львівського журналу «Зоря». Ол. Барвінський у «Споминах з мого життя» згадував про діяльність О. Партицького на ниві «Правди»: «Війшовши в ближші зносини з Кулішем і забезпечивши собі літературну єго поміч, обняв Партицький видавництво «Правди», прибрав собі до літературної помочи Євг[ена] Згарського, що був також професором терноп[ільської] гімназії й адвоката тамошнього д[окто]ра Володимира Лучаковського [...]» і далі: «Головним осередком літературного і взагалі умового руху і всіх змагань народовців для розвитку і поглиблення українсько-руської народної ідеї була в тих часах «Правда», а головним її керманичем в 1868 р. (в другім році її ествованя) був Омелян Партицький, тоді заступник учителя в тернопільській гімназії» (С. 100, 110).

³⁸ Згарський Євген Якович (1834–1892) – учитель гімназії, письменник. Див. також примітку 33.

³⁹ Лучаковський Володимир (1838–1903) – письменник і громадський діяч, перекладач драматичних творів. Див. також примітку 33.

⁴⁰ Ол. Барвінський не перекладав повість І. Тургенєва «Дим». Вона вийшла у перекладі Осипа Барвінського у Львові 1881 р. як четвертий том літературного додатку до «Діла» «Бібліотеки найзнаменитших повістей» під редакцією Вол. Барвінського.

⁴¹ Уконституувати (пол. *ukonstytuować*) – сформуувати, заснувати.

⁴² Невідомо про переклад і публікацію Ол. Барвінським роботи П. Куліша «Борьба шляхты с козаками за обладаніе Украиной обѣих сторон Днѣпра».

⁴³ Не вдалося встановити, про який альманах йдеться.

⁴⁴ Мається на увазі: «Зоря». Читанка для сельських людей. Книжка перша. Коштом і заходом товариства «Просвіта». – Львів, 1869. Редактор О. Партицький. У 1870 р. Омелян Партицький видав другу, третю та четверту книги альманаха.

⁴⁵ Ймовірно, йдеться про задум О. Партицького видати навий часопис «Зоря». Журнал цей почав тільки виходити у 1880 р.: «Зоря». Письмо літературно-наукове для руских родин під редакцією Ом. Партицького. Рочник першій / Видає і відповідає за редакцію О. Партицький. – Во Львові: З друкарні Товариства ім. Шевченка, 1880. (Виходив два рази на місяць).

⁴⁶ Див.: «Вѣсти про землю и дѣи русинѣв. Книга перва. С мапою малоруского народа. Написав Денис з Покутья» [В. Гльницький. – А.Ш.]. – Львів, 1869 р.

⁴⁷ Подолинський Михайло Васильович (1844–1894) – журналіст, літературний критик, перекладач і педагог, громадський і культурно-освітній діяч. Співробітник газет «Правда», «Діло». Відомі такі листи Михайла Подолинського до Ол. Барвінського з 1869 р.: від 12 н. ст. липня, 25 н. ст. серпня, 4 вересня, 18 н. ст. вересня, 24 н. ст. грудня (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 128–133).

⁴⁸ Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 98–99.

⁴⁹ М. Подолинський в листі до Анатолія Вахнянина від 12/24 грудня 1869 р. повідомляє концепцію П. Куліша щодо «Правди»: «1) Печатати не більше 300 примірників. 2) Розсилати тим тільки, хто дав, а не дасть передплату. 3) Остаток примірників складувати яко товар, що колись продасця, і ніколи *gratis* (в подарунок. – А.Ш.) нікому не даєця. 4) Посилати без плати тільки а) Миклосичеві,

б) Компаренині і в) самому п[ану] Р[атає]ві, г) чеському академ[ічно-му] товариству у Відні і д) Сербській «Зорі». 5) Д[окто]ра Сушкевича упрохати, щоб усі гроші ішли через його руки, і щоб він подавав рахунки на кожне запитання Р[атає]ві зараз, і також, щоб складавав остаток примірників «Правди» у себе в господі. Коли б д[окто]р Сушк[евич] кому повірив і без грошей який примірник, то нехай підложить у касу свої гроші, а в рахунок не пише недобору передплати. Низенько йому про сю річ уклонитись від п[ана] Р[атая] бо се річ на його, громадська. 6) Упрохати п[ана] Навроцького, щоб помагав, чим зможе «Правді», і не робив редакторові в громаді перекору. 7) Упрохати п[ана] Целевича, щоб також і пером своїм, і впливом допомагав редакторові, не ради його самого, а задля діла русько-українського. 8) На цілий рік не вимагати від п[ана] Р[атая] більш 500 рублів, а тим самим і обійтись без редакційної хати і без плати коректорам, упрошуючи людей патріотичних до жертви працею. Нехай знають, що не на саму тільки «Правду» треба збирати українцям гроші. Хоч вона і великої ваги річ у Галичині, отже Україна піклуецця і про інші печатні і не печатні справи. 9) Жадних обіцянок у «Правді» не робити і великих річей не печатати, не порадившись із першим редактором, або не переславши йому свого готового писання. Я подаватиму його адресу, а поки що слати листи до мене [...]». (*Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 117*).

Див. також примітку 32.

⁵⁰ Йдеться про Анатолія Вахнянина.

⁵¹ Ратай – псевдонім П. Куліша. Лист, про який згадується, не зберігся. Як свідчить А. Вахнянин у своїх «Споминах з життя»: «[...] Куліш обіцявся на все те (йдеться про гроші на «Правду», на друкування «Псалтиря», «Пантатевха» Мойсеевого та ін. – *А.Ш.*) прислати гроші, але у тім згляді він був дуже неточний. Фінансові клопоти мучили мене. [...] Я писав і писав до Куліша, та не міг діждатися грошової присилки. Через те заквасилися наші дружні відносини дуже [...] Тоді я і розійшовся з Кулішем. Він звернув мені всі мої листи, а я звернув цілу его переписку зі мною». (*Анатоль Вахнянин. Спомини з життя. (Посмертне виданє) / Зладив Кирило Студинський. – У Львові, 1908. – Накладом видавця: З печатні В.А. Шийковсько-го. – С. 104–105*).

⁵² Тобто, Володимирові Барвінському.

⁵³ Номис (справжнє прізвище, ім'я, по батькові Матвій Терентійович Симонов; 1823–1901) – етнограф і фольклорист. 1861–1862 рр. співробітник «Основи». Тут йдеться про рахунки за розповсюдження Б.А. Дідицьким 111 примірників збірника «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірник О.В. Марковича і др. Спорудив М. Номис». – СПб., 1864 р. Див лист Осипа Барвінського до В. Навроцького від 10. IX. 1869 р. (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 89–90).

⁵⁴ «Куліш був головним двигачем українофільського руху в Галичині в 60-х і майже до половини 70-х років», – це відзначав І. Франко у своїй статті «Писання І.П. Котляревського в Галичині» (*Франко І.* Збір. Творів: У 50 т. – К., 1982. – Т. 31. – С. 333). Цим і пояснюється насторожене ставлення до нього російських урядових кіл. Листи Осипа Барвінського до П. Куліша не збереглися, згоріли разом з багатьма цінними матеріалами під час пожежі на хуторі Мотронівці.

⁵⁵ Див. примітку 17.

⁵⁶ Йдеться про повість Б. Ауербаха «Das Landhaus am Rhein» («Дача на Рейні» була написана 1868 р., видана у Штутгарті, 1869 р.; 4-е вид. 1874 р.; російський переклад вийшов у 1870 р.). Див. також лист № 8 від 10. III. 1870 р.; «Спомини». – С. 448. Ауербах Бертольд (1812–1882) – німецький письменник і поет.

⁵⁷ Ріхтер – книгар.

⁵⁸ Флорин (florin) – золота монета Флоренції XIII–XVI ст., потім грошова одиниця ряду європейських країн, зокрема, Австро-Угорщини.

⁵⁹ Кавця – грошова застава.

⁶⁰ Йдеться про оповідання Марка Вовчка «Два сини», «Чари», які були опубліковані у перекладах С. Новаковича у часописі «Vienas» 1869 р. (№№ 8, 13).

⁶¹ «Сердар Митар» («Воєначальник Митар») – оповідання Чадоміла Міятовича, яке було надруковане у 1866 р. в часописі «Vienas», с. 102. Міятович Чедомил (Mijatović Čedomilj; 1842–1932) – сербський економіст, політик, історик, письменник. Член Сербської Академії наук з 1887 р.

⁶² «Vienas» («Вінок») – хорватський літературно-науковий журнал, який видавала «Матиця» 1869–1903 рр. у Загребі.

⁶³ Йдеться про: Бібліографічний указатель галицько-руської літератури составленный Вл[адимиром] Изм[айловичем] Межовым // Основа. – 1862. – Червець (июнь). – № 6. – С. 104–139.

⁶⁴ Див.: Историческія монографіи и изслѣдованія Николая Костомарова. – 3-е изд., испр. и дополн. – СПб.: Изд. Д.Е. Кожанчикова. – 1870. – Т. 9–11.

⁶⁵ Ринський – грошова одиниця у Австори-Угорщині (срібна монета на 80 крон; інша назва гульден).

⁶⁶ Йдеться про «Малорусько-німецький словар» Є.І. Желєхівського (т. 1 – Львів, 1882–1886; т. 2 доповнив і видав С. Недільський). Осип Барвінський сам збирав матеріали до словника і залучав брата Олександра до збирання для нього матеріалів. Див. «Споми-ни». – С. 99, 256.

⁶⁷ Йдеться про видання: Караджич Вук. Српски речник. – Беч, 1818. Друге видання – 1857 р. Словник складається зі слів, які вживалися у народній мові та їх переклад латинською та німецькою мовами. Караджич Вук Степанович (Караџић; 1787–1864) – сербський філолог, фольклорист, історик, письменник, критик, учений, член-кореспондент Петербурзької Академії наук (1851).

⁶⁸ Не встановлено, про кого йдеться.

⁶⁹ Весілля відбулося 24 липня 1870 р. («Спомини». – С. 236).

⁷⁰ Термінове ультимативне послання (нім.).

⁷¹ Цофатися (пол. sofać) – відступати, задкувати, повертати назад.

⁷² Йдеться про одноактну комедію І. Наумовича «Заручини на-помацки», яку у 1865 р. поставив руський театр у Львові. Наумович Іван Григорович (1826–1891) – громадський діяч і письменник, греко-католицький, згодом православний священник. Посол до Галицького сейму (1861–1866, 1869 рр.) і Рейхсрату (1873–1879 рр.). Організатор «Общества ім. Качковського», видавець «Науки» (1871–1876 рр.) і «Руської Ради» (1871–1880); москвофіл.

⁷³ Густювати (польською gustować) – знаходити задоволення, подобатися, любити.

⁷⁴ Секувати (пол. sekować) – мучити, терзати, гризти.

⁷⁵ Ймовірно згадуються родичі по материнській лінії Глинські: Кипріян, син Ізидор та дружина Кипріяна Юлія Дмитрівна (сестра матері Ол. Барвінського).

- ⁷⁶ Згадується Софія (Зоня) Шумпетер.
- ⁷⁷ Не вдалося встановити осіб.
- ⁷⁸ Написане залишається (лат.).
- ⁷⁹ Нічого не можна вважати поганим, поки це не доведено (лат.).
- ⁸⁰ Див. примітку 56.
- ⁸¹ Див. примітку 64.
- ⁸² Тобто, від Володимира Барвінського.
- ⁸³ Богателі (пол. bogatela) – дурниця, дрібниця, пусте.
- ⁸⁴ Йдеться про Софію (Зоню, Зосю) Шумпетер.
- ⁸⁵ Див.: «Спадщина». – Т. 3. – С. 222–224.
- ⁸⁶ Ординація – тут: висвячення.
- ⁸⁷ Притомность (пол. przytomność) – тут: у присутності.
- ⁸⁸ Доганяти – давати догану, дорікати.
- ⁸⁹ Матура (пол. matura) – атестат зрілості.
- ⁹⁰ Без гніву і ненависті (лат.).
- ⁹¹ Виповідженне (пол. wyrzuczenie) – оголошення.
- ⁹² Привід до війни (лат.).
- ⁹³ Невідомо, чи зберігся цей лист.
- ⁹⁴ Див.: Лист Осипа до Олександра від 14/10 1869 р. «Спадщина». – Т. 3. – С. 219–221. Суплент (пол. suplement) – заступник викладача; кандидат; початкуючий викладач гімназії, який ще не здав іспит на вчительство.
- ⁹⁵ Остаточо (лат.).
- ⁹⁶ Нам невідомо, де зараз знаходиться цей лист.
- ⁹⁷ Тобто, була у розпорядженні; диспозиція (пол. dyspozycja) – знаходитися у будь-чийм розпорядженні.
- ⁹⁸ Найвищого ступеня (лат.).
- ⁹⁹ Грубіянством (пол.).
- ¹⁰⁰ Див. примітку 79.
- ¹⁰¹ Молодий чоловік, який страждає (нім.).
- ¹⁰² Моя провина (лат.).
- ¹⁰³ Див. примітку 32.
- ¹⁰⁴ Мається на увазі П. Куліш. Народовці у листах найчастіше називали П. Куліша або в множині: «Українці» (у такий спосіб визнавався його статус репрезентанта України в Галичині), або псевдонімом Ратай, або Р. Див.: Федорук О. Куліш – редактор «Правди» // Молода нація. – 2004. – № 1. – С. 36.

¹⁰⁵ «Правда» з 1867 р. по 1870 р. була «письмом науковим і літературним», тільки з 1873 р. стала «письмом літературно-політичним».

¹⁰⁶ «Правда», рочник четвертий (№№ 1–6) 1870 р. (перше півріччя) виходила під редакцією А. Вахнянина; у кожному числі зазначалося: «Відповідає за редакцію: Наталь Вахнянин».

¹⁰⁷ «Правда» в останньому номері за 1870 р. (№ 6, с. 284) повідомляла своїх читачів: «Так, залеглу, як і дальшу передплату, просимо присилати на руки упрощеного до сего скарбника «Просвіти» п. д-ра Корнила Сушкевича».

¹⁰⁸ Наприкінці шостого номера було вміщене звернення «До В[исоко]п[оважних] читателів «Правди!»», де йшлося про передплату і подальший випуск. Див.: «Правда». – 1870. – Р. 4. – Ч. 6. – 283–284.

¹⁰⁹ Детальніше про склад редакційного віділу див. лист № 10 з 1870 р.

¹¹⁰ Йдеться про Теодора Леонтовича (1812–1886) – письменника і громадсько-політичного діяча, публіциста, композитора. У 1870–1871 рр. – видавець і редактор газети «Основа», яка виходила у Львові. Редактором «Правди» не був.

¹¹¹ Деминський редактором «Правди» не був.

¹¹² Оповідання Д. Спєки «Невольники» було надруковано у першому номері «Правди» за 1870 р., с. 1–18. У «Правді» (1869 р. – № 48) був надрукований уривок під заголовком «Україна» з роману Д. Спєки «Живі душі». Автограф уривка зберігається у ІЛ, ф. 77, од. зб. 158.

¹¹³ Морозенко – псевдонім Сидора Воробкевича. Воробкевич Сидір (Ізидор) Іванович (також псевд. Данило Млака; 1836–1903) – композитор, письменник, громадський діяч на Буковині, православний священник. У «Правді» за 1870 р., № 1, с. 45 була вміщена його поезія «Думка» («Чорна хмара в полонині...»).

¹¹⁴ Гетьманець – один із псевдонімів Старицького Михайла Петровича (1840–1904) – поета, письменника, перекладача, театрального і культурно-громадського діяча. У «Правді» (№ 6 1870 р. – С. 253–260) було вміщено переклад М. Старицького сербської народної думи «Будування Скадра».

¹¹⁵ Дідицький Богдан Андрійович (1827–1909) – галицький письменник і видавець, редактор газети «Слово»; москвофіл. Див. також примітку 53.

¹¹⁶ Тут йдеться про Івана Яковича Рудченка (псевд. І. Білик, Яковенко; 1845–1905) – письменника, фольклориста, критика; брата Панаса Мирного. В цей період він друкував у «Правді» під псевдонімом Яковенко оригінальні вірші, переклади та переспівами з Фета, Міцкевича та ін.

¹¹⁷ Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 99–102.

¹¹⁸ «Буковинская зоря. Журнал неполитическій, посвященный науцѣ и розвеселению». – Черновцы. Год I. Выходив з 2. II. по 12. VI. 1870 р.

¹¹⁹ Історична дума Григорія Воробкевича (Наума Шрама) «Берестечко» так і не була надрукована у «Правді». Побачила світ лише в 1877 р. у буковинському альманасі «Руська хата». (Руська хата. Буковинський альманах на рік 1877. Видав Данило Млака. Коштом громадським. Львів і Чернівці. З друкарні Товариства ім. Шевченка. 1877. – С. 20).

¹²⁰ У 1870 р. в «Правді» надруковано вірші О.-Ю. Федьковича: «Йому й її» (№ 1. – С. 18–19); 3 округків Ю. Федьковича. Співучим пташкам на поклін (№ 5. – С. 200–202).

¹²¹ Ймовірно мається на увазі «Пригода в моїй поїзді», гумореска В. Лучаковського, яка з'явилася друком у «Правді» тільки у 1875 р. (№№ 11–14).

¹²² Ганкевич Клим Миколайович (1842–1924) – філолог і філософ.

¹²³ Екзистує – номінально тільки ім'ям представлений.

¹²⁴ Переклад тексту І.Г. Прижова «Малороссия (Южная Русь) в истории её литературы с XI по XVIII век» був зроблений І. Нечуєм-Левицьким безпосередньо з публікації у «Филологических записках» (1869. – № № 1–3; у 1869 р., вийшла також друком брошура у Воронежі). Переклад І.С. Нечуя-Левицького не був надрукований і зберігається у Відділі рукописів бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України в архіві «Правди». «Правда» 1869 р. (№№ 36–44) надрукувала цю роботу І. Прижова у перекладі Н. Вахнянина. Див. також: *Крутікова Н.С.* До характеристики І.С. Нечуя-Левицького // Радянське літературознавство. – 1957. – № 1. – С. 75–78; *Мазуркевич А.Р.* «И.Г. Прыжов. Из истории русско-украинских литературных связей». – К., 1958. – С. 77–82. Прижов Іван Гаврилович (1827–1885) – російський публіцист, історик, етнограф, фольклорист.

¹²⁵ І.С. Нечуй-Левицький переклав два оповідання М.Є. Салтикова-Щедріна: «Повість про те, як мужик харчував двох генералів» та «Дикий пан». Перше було надруковане у «Правді» – 1870. – № 5. – С. 193–200. Друге оповідання «Дикий пан» не було надруковано у зв'язку з припиненням видання «Правди» і побачило світ лише у 1965 р.: Зібрання творів І.С. Нечуя-Левицького. – К., 1965. – Т. 2. – С. 387. У фонді О. Кониського (ІЛ. – Ф. 77. – Од. зб. 151. – Арк. 1–4 зв.) зберігається зшиток з чистовим автографом перекладу І. Нечуєм-Левицьким оповідання «Дикий пан». Салтиков Михайло Євграфович (псевдонім Н. Щедрін; 1826–1889) – російський письменник.

¹²⁶ Історична розвідка М. Костомарова «Последние годы Рѣчи Посполитой» у перекладі І.С. Нечуя-Левицького була надрукована в «Правді»: 1869. – № 25; 1870. – №№ 3–6.

¹²⁷ Скриптура – рукопис. Не вдалося встановити, які саме матеріали в розділі «Вісти» належали І.С. Нечую-Левицькому.

¹²⁸ Йдеться про оповідання Катрі Сокіл «Чорний день» («Правда». – 1870. – № 2. – С. 57–67).

¹²⁹ Йдеться про публікацію: «Пан Камарчук» оповідання Данили Медівника; тут же, у редакційній примітці коротко повідомляється про автора («Правда». – 1870. – № 3. – С. 97–121). Каховський Всеволод Порфирович (псевд. Данило Медівник, що прозивають Поганцем; 1835–1891) – письменник і педагог.

¹³⁰ Початок незакінченого оповідання О. Стороженка «Марко Проклятий» було надруковано в четвертому номері «Правди» за 1870 р. (с. 153–165). У редакційній примітці дано пояснення, чому «Правда» публікує це незакінчене оповідання. І тільки в 1876 р., №№ 1–6 «Правда» надрукувала повністю роман О. Стороженка «Марко Проклятий».

¹³¹ Можливо, йдеться про твір Олени Пчілки «Сужена не огуджена: Побутовий жарт (водевіль) в 1-ий дії», який було надруковано окремим виданням у 1881 р. в Києві в типографії Г.Т. Корчак-Новицького (60 с.).

¹³² Поезію Байрона «Добраніч» переклав Думитрашка Костянтин Данилович (псевд. Копитько; 1814–1886) – письменник, перекладач, займався також музикою та живописом. Переклад надруковано у «Правді» (1870. – № 3. – С. 122–124).

¹³³ Йдеться про поезію Яковенка (Івана Рудченка) «Нива» («Ниво моя, ниво, Ниво золотая!..») яка була надрукована у «Правді» (1870. – № 2. – С. 67–68). У Біо-бібліографічному словнику зазначено, що поезія «Нива» належить перу як І. Рудченка (І. Білика), так і О. Кониського. Див.: Українські письменники. Біо-бібліографічний словник. – К., 1963. – Т. 2. – С. 52, 443. В архіві Панаса Мирного (ф. 5, од. зб. 1245) зберігається зшиток з автографами поезій І. Рудченка (І. Білика), де під рубрикою «Переспіви Міцкевича» (арк. 7, чистовий автограф) вміщено поезію «Нива» («Ниво моя, ниво, Ниво золотая!..»), в кінці стоїть дата та місце написання: Гадяч, 1862. Як бачимо з матеріалів архіву Панаса Мирного (ф. 5, од. зб. 1245, арк. 13–13 зв., чистовий автограф; од. зб. 1246, арк. 6, чорновий автограф та од. зб. 1252, арк. 9–9 зв., переписано рукою Панаса Мирного), ця поезія належить І. Рудченку (І. Білику). Поезія «Туман» не друкувалася у «Правді», припускаємо, що автором цієї поезії також є І. Рудченко.

¹³⁴ Припускаємо, що мається на увазі вірш М.П. Старичького «Зимовий вечір», який пізніше був надрукований в українському альманасі «Луна». – Ч. 1. – К., 1881. – С. 59–61.

¹³⁵ Оповідання П. Куліша «Сіра кобила», підписане псевдонімом Гродчук, виходило друком у Санкт-Петербурзі 1860, 1862 рр. У альманасі «Хата», який видав 1860 р. у Петербурзі П. Куліш, було надруковане це оповідання з передмовою «От издателя». У 1869 році оповідання було надруковане у «Календаре народном на рік звичайний 1870. Коштом і заходом т-ва «Просвіта» у Львові. З друкарні М.Ф. Порембы». – С. 61–64. У «Правді» не друкувалося. Див. також: *Куліш П.* Листи до М.Д. Білозерського / Упорядкування, вступна стаття й коментарі О. Федорука. – Львів–Нью-Йорк, 1997. – С. 155.

¹³⁶ Не вдалося встановити автора балади.

¹³⁷ Ратай П. [Куліш П.] Псалтир або книга хвали Божої. Переклад на українську мову віршами. – Львів, 1870.

¹³⁸ Йдеться про поему Т.Г. Шевченка «Єретик» («Іван Гус»), яка була завершена 10.X.1845 р. Вперше її частина (рядки 88–123) надрукована в журналі «Основа» (1861, № 1 та № 8 під назвою «Частина поеми: Єретик Іван Гус»). Повністю поема була опублікована в «Кобзарі», упорядкованому В. Доманицьким (СПб., 1907). У «Правді» за 1870 рік уривки цього твору не друкувалися.

¹³⁹ Пулюй Іван Петрович (1845–1918) – культурно-громадський діяч і вчений. У алегоричному листі до П. Куліша, який написав і цитує Осип Барвінський, йдеться про грошову підтримку а також про матеріали до «Правди».

М. Подолинський в листі до Олександра Барвінського з Відня від 10. 9. 1870 р. повідомляв: «Я познакомив тепер п[ана] Р[атая] з Бачинським – та передав усю справу Пулуєві[...] Пулюй же ачей задовольте більше менче п[ана] Ратая а о се воно іде, бо роля такого посередника, яку я грав дотепер а він гратиме тепер у Галичині, дуже невдячна, одже на особистості там не залежить. Наші бо люде не мають ні поняття о Україні і українцях. Коли їм що не так, то винні сему зараз «особи» – хоть би вони були святі. Про се одже байка, що може кривитимеся дехто на те, що П[улюй] став тепер наказним Ратая. І з мене не був ніхто доволений». (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 134). Зв'язував І. Пулюя з О. Кулішем і спільний труд над перекладом Святого Письма.

¹⁴⁰ Шенберг – гора у Швейцарії. Підпис теж іронічно-алегорійний.

¹⁴¹ Бучинський Мелітон Йосипович (1847–1903) фольклорист і громадський діяч.

¹⁴² Квітка-Основ'яненко (справжнє прізвище – Квітка; псевдоніми: Грицько Основ'яненко, Аверьян Любопытный, Евстратий Мякушкін та ін.; 1778–1843) – письменник і культурно-громадський діяч. Він дотримувався фонетичного правопису, про що, зокрема, згадує І. Франко у своїй статті «Етимологія і фонетика в южно-руській літературі» (*Франко І.* Зібрання творів у 50-ти томах. – К., 1981. – Т. 29. – С. 159). Також див. статтю Г. Квітки-Основ'яненка «О правописаніи малороссійскаго языка» / Маяк. – 1840. – Ч. V. – Гл. V. – С. 4–5.

¹⁴³ Пренумерата, пренумератор - передплата, передплатник.

¹⁴⁴ Опінія – (пол. opinia) – громадська думка.

¹⁴⁵ Гаттала Мартін (Hattala; 1821–1903) – чеський і словацький філолог, професор слов'янських мов і літератури Празького університету.

¹⁴⁶ Фактично мовчки (лат.).

¹⁴⁷ Гудик Яків (1839–1892) галицький громадський діяч, католицький священик, один з організаторів «шкільних громад».

¹⁴⁸ 8 н. ст. грудня 1868 р. у Львові було засноване товариство «Просвіта». 2 вересня 1868 р. на зборах «Просвіти» було затверджено перший статут, а також обрано перший відділ, до якого увійшли: Корнило Сушкевич, Наталь Вахнянин, Омелян Огоновський, Омелян Партицький, Олександр Борковський, Михайло Коссака, Максим Михалюк, Іван Комарницький, Юліан Романчук і Корнило Устиянович. Головою обрано Наталя Вахнянина. У вересні 1869 р. К. Сушкевич вніс пропозицію, щоб керівництво «Просвіти» подало до сейму петицію про допомогу товариству з крайових фондів. Сейм передав цю справу крайовому відділові і при допомозі віце-маршалка сейму Юліана Лаврівського цю допомогу було виділено в сумі 1000 золотих ринських на рік 1870. В травні 1870 р. Ю. Лаврівський став членом товариства «Просвіта», а 26 травня на других загальних зборах його обрано головою товариства. Див.: Двацять і п'ять літ історії Товариства «Просвіти». Коротко начеркнув Іван Белей. – 1894. – З друків Наукового Товариства ім. Шевченка. – С. 9–43.

¹⁴⁹ Повість П. Куліша «Феклуша» під назвою «Воспоминання дитинства. Повісти Миколая М.» була перекладена і друкувалася у «Правді». Див.: «Теклюся (перша часть «Споминок молодих літ Миколая М.») з московського переложив Б.» (1870 р.: № 1. – С. 23–45; № 2. – С. 73–82; № 3. – С. 130–140; № 4. – С. 173–181; № 5. – С. 209–222; № 6. – С. 241–253). Криптонім «Б», як зазначено у «Галицько-руської бібліографії XIX-го століття (1801–1886)» І.Е.Левецького (Львов, 1895. – Т. 2. – С. 600), належить Володимир Барвінському. Також І.Е. Левецький у біографічно-історичному начерку «Александр Барвінський в історії культурного руху руського народу на Прикарпаття». – Львів, 1901. – С. 19, теж зазначає, що це переклад Володимира Барвінського. У коментованому листі Осип Барвінський пише Олександр, що він працює над перекладом цього твору, а в листі від 7-го травня 1870 р. (№ 11) він повідомляє, що «[...] на перших 2 числах перевів Володка, а потім передав мені [...] і я перевів до 3-го і 4-го [...] Отже взяв я ще й 5-те ч[исло] сам переводити [...] а тобі (Олександр, – А.Ш.) посилаю кінець [...]». Як бачимо з листа – це колективний переклад братів Барвінських.

¹⁵⁰ Див. примітку 56.

¹⁵¹ Ймовірно мається на увазі «Die Presse» – австрійська газета, яка виходила у Відні з 1848 р.

¹⁵² «Kłosy» – ілюстрований щотижневик, присвячений літературі, науці, мистецтву. Виходив у Варшаві 1865–1890 рр. під ред. К.В. Войціцького та ін.

¹⁵³ Рецензія Олександра Барвінського на роботу Онуфрія Лепкого «Короткое Обзорѣние русской письменности. I. От введения Християнства до пришествія татар» (Львів, 1869) була надрукована у «Правді» (1870. – № 3. – С. 140–144; № 5. – С. 231–235). Лепкий Онуфрій Федорович (1838–1905) – греко-католицький священник, філолог і публіцист, редактор часопису «Мир», який виходив у Львові 1885–1887 рр.

¹⁵⁴ Див. примітку 17.

¹⁵⁵ Оповідання «Чернець» (автора твору не вдалося встановити), яке Осип Барвінський переклав з сербської мови і передав А. Вахнянинові, у «Правді» не друкувалося.

¹⁵⁶ Шкратнуло – тут – уразило.

¹⁵⁷ Ймовірно, згадується Цар Михайло (1846–1920) – греко-католицький священник, громадський діяч, співробітник ряду українських часописів, збирач українського фольклору.

¹⁵⁸ «Zukunft» – журнал, орган австрійських соціал-демократів, виходив у Відні. З 1878 р. – у Берліні: Druck und Verlag der Allgemeinen Deutschen Associations Buchdruckerei.

¹⁵⁹ Молодий священник про переклад вищезгаданої праці (нім.).

¹⁶⁰ Не вдалося встановити факт відповіді «Правди» і «Zukunft» на вищезгаданий допис.

¹⁶¹ Йдеться про Британське біблійне товариство, яке було засновано 1804 р. у Лондоні для розповсюдження канонічного тексту Біблії всіма мовами.

¹⁶² Ймовірно, йдеться про роботу М.М. Карамзіна «История государства Российского». 1818–1824 рр. Вийшли друком тт. 1–11; смерть автора обірвала його роботу над 12 томом. Друге видання – тт. 1–12. – СПб., 1829. Карамзін Микола Михайлович (1766–1826) – російський письменник, історик, публіцист, критик.

¹⁶³ Мова йде про публікацію «Из древних документов молдавских и волоских родов». – «Буковинская зоря». – 1870. – №№ 1, 5–7.

¹⁶⁴ Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 99–102.

¹⁶⁵ Див. примітку 124.

¹⁶⁶ Див. примітку 126.

¹⁶⁷ Див. примітку 42.

¹⁶⁸ Див. примітку 137.

¹⁶⁹ Див. примітку 135.

¹⁷⁰ Див. примітку 138. «Правда» лише у 1873 р. (№ 15. – С. 509–511 та № 16. – С. 542–544) надрукувала частину поеми Т. Шевченка «Єретик. Иван Гус» (рядки 1–55). У примітці від редакції зазначено: «Подаємо у своєму номері одну, а у другому подамо ще другу частину із доси ще нігде надрукованої поеми Тараса Шевченка «Иван Гус» пересланої поетом славному Шафарикові. Першу частину чули ми перед 10 літами і запам'ятали собі деякі варіанти, котрі також тутки наводимо. Початок звісний буде і нашим читателям, бо був у нас вірно після рукописи поета відфотографований» (с. 509–510). У № 16 – частина поеми Тараса Шевченка «Єретик. Иван Гус». П. Папска булава.

¹⁷¹ Див. примітку 149.

¹⁷² Див. примітку 56.

¹⁷³ Талер (таляр) – золота і срібна монета. Вперше з'явилася у 1518 р. у Богемії із срібла. Вилучена з обігу у 1907 р.

¹⁷⁴ Див. примітку 149.

¹⁷⁵ Див. лист № 8 з 1870 р.

¹⁷⁶ Не вдалося точно встановити, про якого саме Борковського йдеться: Борковський Олександр Михайлович (1841–1921) – публіцист і педагог, редактор «Зорі» (1886–1897). Борковський Бенедикт Михайлович – вчитель, який у 1869 р. допомагав в редакційній роботі «Правди». Див. «Спомини». – С.100, 111.

¹⁷⁷ «Правда» № 3 1870 р. в розділі «Вісті» повідомила: «“Рада шкільна крайова” препоручила “Катехизис” О. Селецького, виданий товариством “Просвіта”, бібліотекам сільським, і яко підручну книжку для катехит в народніх школах. “Катехизис” коштує 15 кр[ейцерів] і можна його дістати в заряді товариства, котре, поза як знаємо приготує уже матеріали до видання другої часті “Зорі”» (с. 152).

¹⁷⁸ Див. примітку 153.

¹⁷⁹ Новосільський – псевдонім Марцинковського Антона (1823–1880) – польського письменника, літературного критика, етнографа, фольклориста; життя і творчість якого були тісно пов'язані з Україною, зокрема з українським фольклором, який мав вплив на його творчість.

¹⁸⁰ Йдеться про роботу С.П. Шевирьова «История русской словесности, преимущественно древней» (М., 1846–1860. – Ч. 1–4). Шевирьов Степан Петрович (1806–1864) – російський історик літератури, критик, поет, академік Імператорської Академії наук з 1852 р.

¹⁸¹ Баналюки, банелюки – нісенітниця.

¹⁸² У 1870 р. в розділі «Переписка» не було надруковано відповіді К. Ганкевичеві, чому «Правда» не може друкувати уривки з його праці. Ймовірно, йдеться про роботу К. Ганкевича «Grundzüge der slawischen Philosophie von D[okto]r Clemens Hankiewicz». – I. II Heft. – Krakau und Lemberg. 1869.

¹⁸³ Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 103–105.

¹⁸⁴ Згадується Терлецький Остап Степанович (псевдонім В. Квітка; 1850–1902) – літературний критик, публіцист, історик літератури, громадський діяч.

¹⁸⁵ Гладиллович Дем'ян (1846–1892) – громадський діяч, народовець.

¹⁸⁶ Ймовірно йдеться про збори «Громади», які відбулися 11.1.1870 р. В. Навроцький в листі від 12.1.1870 р до М. Бучинського писав: «[...] на вчорашнім зборі Громада взяла *par force* (вимушено, фр. – *А.Ш.*) – видавництво на себе: видатки покривати буде пренумератов (підписчиками. – *А.Ш.*) и субскрипцією (підпискою. – *А.Ш.*) (в семінари уже 107 fl. підписани); до редаговань вибраний виділ редакційний з 8 членів, меже котрими і Вахнянин, з правом вета, яко підписуватися маючий редактор». (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 397). Див. також: лист В. Навроцького до М. Подолинського від 19.1.1870 р. (там само. – С. 399–400) та *Студинський К.* До історії зв'язків Куліша з галичанами в р. 1869–70 / Україна. – 1927. – Т. 2. – С. 90–91.

¹⁸⁷ Лушпінський – працював у редакційному відділі «Правди» (1870 р.).

¹⁸⁸ Див. примітку 157.

¹⁸⁹ Єзерський (псевд. Сидір Тюрмач, Ісидор з-під Тереховля; 1847–1914) – поет і перекладач.

¹⁹⁰ Волянський Клим – суддя.

¹⁹¹ Білинський Петро – збирач українського фольклору.

¹⁹² Терешкевич – працював у редакції «Правди» (1870 р.).

¹⁹³ У четвертому номері «Правда» (1870 р. – С. 165-167) вміщено оду Марка Мурави «До славян». Лепкий Сильвестр (псевд. Марко Мурава; 1845–1901) – громадський діяч і письменник.

¹⁹⁴ Тут маються на увазі москвофіли. Гушалевич Іван Миколайович (1823–1903) – греко-католицький священник, посол до сейму і Рейхсрату 1861–1869 рр.; письменник і громадський діяч; москвофіл.

¹⁹⁵ Персвазія (пол. *perswazja*) – умовляння.

¹⁹⁶ В.Навроцький в листі до М. Бучинського від 20.7.1870 р. писав: «[...] Брак грошей і заразлива апатія позальвівських громадян щодо нашого видавництва, змусили нас були думати на правду, наше видавництво закинути. Але нам ясно стояли перед очима ті нещасливі наслідки, які за собою потягнув би упадок «Правди» [...] – то і рішилися ми довести діло до кінця року [...] Задля того оголошуємо, що перестаємо видавати «Правду» через час вакацій, – (тому, що редакція роз'їздить ся), а по вакаціях видамо всі 3 числа разом у одній книжці (9 арк.). На час вакацій звиваємо редакцію цілком, (щоб хати не платити); гроші коли які будуть, належить через той час адресувати до Сушкевича (375?), все инче до мене» (*Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 408*).

¹⁹⁷ Див.: Лист віденських громадян до львівської громади (1. VII. 1870 р.). (*Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 407–408*).

¹⁹⁸ Димет Михайло (1821–1890) – львівський купець і меценат.

¹⁹⁹ Вважаємо, що йдеться про музику і ноти до твору Т.Г. Шевченка «Заповіт», яку написав М. Лисенко до святкування Шевченківських роковин у 1868 р. на прохання Ол. Барвінського від львівської «Громади». Див. «Спомини». – С. 121, 403.

²⁰⁰ Згадується Кароль Вільде, видавець.

²⁰¹ Див. примітку 53.

²⁰² Див. примітку 57.

²⁰³ Йдеться про «Руску читанку для высшої гимназії. Уложив Александер Барвинській. Часть перша. Устна словесність» – У Львові. З друкарні Інститута Ставропигійского. Накладом ц[ісарсько] к[оролівського] правительственного фонда. – 1870.

²⁰⁴ Див. лист Осипа Барвінського до Олександра від 25 жовтня 1869 р. «Спадщина». – Т. 3. – С. 224–225.

²⁰⁵ Ускладнити (нім.).

²⁰⁶ Ільницький Василь (псевд. Василько Мудрагель; 1823–1895) – греко католицький священник, письменник і публіцист; з 1862 р. директор Академічної гімназії у Львові. 1868–1870 рр. Василь Ільницький був членом «Ради шкільної крайової», при якій «була тоді окрема комісія для руських книжок, в котрій проводив о[тець] Ільницький, а в склад єї входили проф[есор] М. Полянський, д[окто]р Ом[елян] Огоновський, д[окто]р І. Шараневич, Ю. Романчук, Ом[елян] Партицький, А.Вахнянин і ін[ші]» («Спомини». – С. 129–130).

²⁰⁷ Офірувати (пол. ofiarować) – пожертвувати, подарувати.

²⁰⁸ Микита Іван (1838–1876) – суддя. І. Микита лише підписував «Правду», а фактичним редактором був Омелян Партицький. «Назверх, перед властями відповідав за редакцію «Правду» в 1868 р. Іван Микита, що серед молодого громадянства визначався віком, бо числів тоді літ 30 і, як повнолітній, міг підписувати часопис як редактор, хоч цим цілком не займався. В дійсності вів перші дев'ять місяців «Правду» Ом[елян] Партицький, якому приділила громада до помочи Євг[ена] Згарського, М.Коссака, д[окто]ра Вол[одимира] Лучаковського і д[окто]ра Корнила Сушкевича». – *Студинський К.* До історії зв'язків Куліша з галичанами в р. 1869–70 // Україна. – 1927. – Кн. 1–2. – С. 77.

²⁰⁹ Див. примітку 149.

²¹⁰ Український фонетичний правопис, яким вперше було написано і видано П. Кулішем у 1856–1857 рр. «Записки о Южной Руси».

²¹¹ У 1870 р. «Правда» не друкувала переклад повісті П. Куліша «Яков Якович», тому що після № 6 «Правда» вже не виходила. Лише в 1874 р. цей переклад було надруковано у «Правді» (№№ 8–10, 12, 13): Барвінський Василь «Яков Яковлевич. Споминки молодих літ Миколи М.». Повість П. Куліша. З російського. Василь Барвінський – псевдонім Володимира Барвінського. Насправді, як переконуємося з публікованих тут листів, це колективний переклад братів Барвінських: Осипа, Олександра і Володимира.

²¹² Йдеться про розвідку М. Костомарова «Останні часи Речі-Посполитої». Див. примітку 126.

²¹³ «Відповідь польській часописі «Край» на статтю: Studja nad sprawą ruską». (Написав І. Григоренко) // Правда. – 1870. – № 4. – С. 182–190; № 5. – С. 222–231. І. Григоренко – псевдонім Осипа Барвінського.

²¹⁴ Див. примітку 153.

²¹⁵ Згадана стаття (автора не вказано) під назвою «Славянські матиці и вчені Дружства» була опублікована у «Правді» (1870. – № 6. – С. 265–277).

²¹⁶ Стаття, про яку йдеться, в «Правді» не була надрукована.

²¹⁷ Стаття, про яку йдеться, в «Правді» не була надрукована.

²¹⁸ «Правда» в розділі «Вісті» (1870 – № 5. – С. 236–238) надрукувала звіт-повідомлення про збори товариства «Просвіти», які відбулися 26 н. ст. травня у Львові.

²¹⁹ Див. примітку 198.

²²⁰ Лист від 1 травня [1870 р.] Олександра Барвінського до Осипа в архіві ІЛ відсутній.

²²¹ Шміра (пол. szmira) – несмак.

²²² Див. листи Осипа до Олександра від 14.X.1869 р., 25.X.1869 р., XI. 1869 р. / Спадщина. – Т. 3. – С. 219–221, 224–226, 228–231.

²²³ Див. примітку 108.

²²⁴ «Szkoła» – двотижневий додаток до «Письма до громади» – газета для учителів і домашнього виховання. Виходила у Львові 1865 р. під ред. С. Шеховича. Вийшло 7 номерів.

²²⁵ «Учитель». Письмо посвячене справам шкіл народних, господарству, промыслу, торгівлі и пр. Виходив з додатком «Ластівка». Видавець і редактор М. Клемертович. З печатні Ставропігійського інституту. Журнал друкувався у Львові 1869–1874, 1880 рр.

²²⁶ Обава (пол. obawa) – занепокоєння, стурбованість, побоювання.

²²⁷ Лаврівський Юліан Григорович (1821–1873) – суддя; культурний і громадський діяч; засновник товариства «Руська бесіда» (1861 р.), голова «Просвіти» (1870–1873), засновник газети «Основа» (1870–1871 рр.). Тут, в листі, йдеться про проект політичного часопису «Основа», який збирався видавати Ю. Лаврівський і про це згадує в своєму листі М. Бучинський до Аркадія Івановича Йоніна від 10 липня 1870 р. (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 145, 146).

²²⁸ Допускаємо, що згадується Міллер Орест Федорович (1833–1889) – російський фольклорист, історик літератури.

²²⁹ Йдеться про пересилку С.Новаковичу номерів «Правди», де було надруковано поему Т.Г. Шевченка «Великий льох» (1869. – № 2/3) та «Йова. Переспів Павла Ратая» (1869. – №№ 6–11).

²³⁰ «Млада Србадија» – газета, на сторінках якої висвітлювалися питання науки, культури, мистецтва та суспільного життя; була органом культурно-просвітньої сербської організації «Омладина» (1870–1872). В 1870 р. головним редактором був А. Хаджич і виходила у Новому Саді. 1871–1872 рр. – головний редактор М. Куюнджич-Абердар і друкувалася у Белграді.

²³¹ «Омладина» – об'єднання сербської молоді (Уједињена Младина српска) – культурно-просвітня організація у Сербії 1866–1872 рр. По всій Сербії створювались економічні, культурні, просвітні товариства, метою яких було сприяти всебічному розвитку сербів, сприяти розвитку видавничої діяльності, установлювати зв'язки з Болгарією, Польщею, Росією, Чехією. Головною своєю метою вважали звільнення і об'єднання південослов'янських народів. У 1870 р. формується революційно-демократичне крило «Омладини», яке очолював С. Маркович і який намагався перетворити «Омладину» у революційно політичну партію. Але внутрішні протиріччя та переслідування австрійського і сербського урядів спричинило до ліквідації «Омладини».

²³² «Српски омладински календар» (1868–1873 рр.) видавало об'єднання сербської молоді (Уједињена омладина српска).

²³³ Див. примітку 2.

²³⁴ Згадуються Сидір та Григорій Воробкевичі.

²³⁵ Грясть – зміст.

²³⁶ Згадується повість І.С. Нечуя-Левицького «Причепа», друкувалася у «Правді» 1869 р. – №№ 12–39, 41–45.

²³⁷ У листі велика пляма, тому текст не можна прочитати.

²³⁸ Карл V (1500–1558) – імператор «Священної Римської імперії» (1519–1556), іспанський король (Карлос I; 1516–1556) з династії Габсбургів, боровся з Францією, Османською імперією, з німецькими князями-протестантами.

²³⁹ Фердинанд I (1503–1564) – імператор «Священної Римської імперії» з 1556 р.; австрійський ерцгерцог, перший король у Чехії і Угорщині з династії Габсбургів (з 1526 р.). Брат Карла V.

²⁴⁰ Йдеться про газету «Млада Србадија». Див. примітку 230.

²⁴¹ Млака – псевдонім Сидора Воробкевича.

²⁴² Див. прим. 14.

²⁴³ Місце і дату написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

²⁴⁴ Див. примітку 149.

²⁴⁵ Слюсарчук Олексій (1838–1912) – церковний і громадський діяч, католицький священик, автор перших у Галичині молитовників, проповідей і «Псалтирі розширеної». Припускаємо, що йдеться про роботу над «Молитовником».

²⁴⁶ Згадується Данило Млака (Сидір Воробкевич).

²⁴⁷ Йдеться про «Читанки», які укладав Олександр Барвінський.

²⁴⁸ Месса подяки (нім.).

²⁴⁹ Катехитика (пол. *katechetyka*) – навчання катехізису (закону божому).

²⁵⁰ Іспит з пасторського богослов'я.

²⁵¹ Як бачимо з листів 1869–1870 рр., Осип Барвінський в цей період багато часу, енергії, і уваги приділяв роботі в редакції «Правди».

²⁵² Зрабувати (пол. *zrabować*) – викрадати, грабувати.

²⁵³ Див. прим. 114.

²⁵⁴ Лисенко Микола Віталійович (1842–1912) – композитор, основоположник професійної музичної школи, етнограф.

²⁵⁵ Лисенко Віталій Романович (1810–1890) – батько М.В. Лисенка. 1827 – 1853 рр. на військовій службі; з 1853 р. полковник у відставці. Після 1862 р. – голова з'їзду мирових посередників Таращанського та Сквирського повітів. Наприкінці 1870-х років – член Південно-Західного відділення Імператорського Російського географічного товариства. Див. Скорульська Р. Лисенки давні і сьогочасні // Український архів. Документи і матеріали з історії української музичної культури. – Випуск 2. – К., 1999. – С. 162.

²⁵⁶ Див. примітку 211.

²⁵⁷ У «Правді» ця праця П. Куліша не публікувалася. Див. також примітку 42.

²⁵⁸ Бит – становище, обставини.

²⁵⁹ Див. примітки 34, 106.

²⁶⁰ Виштрикнути (пол. *wystrychnąć*) – встругнути.

²⁶¹ Див. примітку 25.

²⁶² Не вдалося встановити особу.

²⁶³ Не вдалося встановити особу.

²⁶⁴ Слова повідлітають, а написане залишиться (лат.).

²⁶⁵ Див. примітку 26.

²⁶⁶ Листи П. Куліша до Осипа Барвінського та Осипа до П. Куліша невідомі. В листі П. Куліш до Олександра Барвінського від 16 жовтня 1870 р. повідомляє: «Пише до мене брат Ваш Осип, що можна видати «Правду» і сидячи в Бережанах. Коли так, то спішітця з братом Вашим Володарем, та й нехай Вам Біг помагає, я ж гроші зараз вишлю, скільки на почин Вам буде треба. [...]». («Спомини». – С. 159).

²⁶⁷ Перший номер газети «Основа» (була органом партії Юліана Лаврівського) вийшов 25 вересня (7 жовтня) 1870 р.

²⁶⁸ «Зміст листа Осипа Барв[інського] до Куліша». Ця фраза дописана пізніше рукою Богдана Барвінського.

²⁶⁹ Місце написання встановлено за змістом цього листа.

²⁷⁰ Рік написання встановлено за змістом попереднього листа від 11.9.1870 р.

²⁷¹ Коміс (пол. komis) – доручення.

²⁷² Панюша – Пантелеймон Куліш.

²⁷³ Поквітованне (пол. pokwitowanie) – розписка.

²⁷⁴ Руцицький – учень Олександра Барвінського в гімназії у Бережанах.

²⁷⁵ Див. примітку 23.

²⁷⁶ Див. примітку 122.

²⁷⁷ Витуманити (від пол. tumanić – дурити) – видурити, виманити.

²⁷⁸ Витрунити (від пол. trunąć się – лізти, сунутися) – тут: з'являється.

²⁷⁹ Про фінансові розрахунки Н. Вахнянина з П. Кулішем йдеться у таких матеріалах: лист М. Подолинського до О. Барвінського від 18 н. с. вересня 1869 р., лист В. Навроцького до М. Бучинського 29–31 грудня 1869 р. (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 131–132, 393). Див. також: *Студинський К.* До історії зв'язків Куліша з галичанами //Україна. – 1927. – Кн. 1–2. – С. 79–82.

²⁸⁰ Олександр Барвінський в «Споминах» (с. 128) писав: «Лучаківський забрався тоді до руських читанок для низших клас [...]». Див.: Читанка руска для низших клас середних шкіл. Часть I. Во

Львовѣ. Накладом товариства «Просвіта». В друкарні Інститута Ставропігійського, 1871. Учебник составлен проф. Юліаном Романчуком и проф. Константином Лучаковским.

²⁸¹ Не вдалося встановити особу.

²⁸² Барвінський Іполит Григорович (рік нар. невід. – 1883) – священник; старший брат Барвінських.

²⁸³ Струминські – родичі Барвінських. Сестра Барвінських Іванна була дружиною священника Іларія Струминського.

²⁸⁴ Любовичі – родичі Барвінських. Сестра Барвінських Юлія була дружиною священника Івана Любовича.

²⁸⁵ Не вдалось встановити особу.

²⁸⁶ Відвідини (лат.).

²⁸⁷ Ймовірно згадується Слюсарчук Олексій. Див. примітку 245.

²⁸⁸ Згадується Лучаковський Костянтин. Див. примітку 23.

²⁸⁹ Див. примітку 235.

²⁹⁰ Ймовірно, що П. Куліш написав листи з приводу редактора «Правди» і Осипові, і Володимиру Барвінським. Цитовані тут Осипом фрази з листа П. Куліша до нього перегукуються з листом П. Куліша до Олександра. Див. лист П. Куліша до Олександра Барвінського від 16 жовтня 1870 р. («Спомини», лист № XIII. – С. 159). Див. також примітку 266.

²⁹¹ Див. лист Осипа до Олександра № 17 від 11.9.1870 р.

²⁹² В архіві О. Барвінського (ф. 135), який зберігається в ІЛ, цього листа немає.

²⁹³ Не вдалося встановити особу.

²⁹⁴ Допіро (пол. dopiero) – щойно.

²⁹⁵ Ймовірно згадується Левицький Єроним, чоловік Анни – найстаршої сестри братів Барвінських.

²⁹⁶ Не вдалося встановити особу.

²⁹⁷ Не вдалося встановити особу.

²⁹⁸ Чировські – подільські священники, які, як і інші «околичні священники подільські», мали свій дім у Тернополі. (див. «Спомини». – С. 48).

²⁹⁹ Див. лист № 4, 1870 р., в якому згадується байковецька панна, але ім'я і прізвище не називається.

³⁰⁰ Не вдалося встановити особу.

³⁰¹ В архіві О. Барвінського (ф. 135), який зберігається в ІЛ, цього листа немає.

³⁰² Екскуза (пол. *ekskuza*) – пробачення, пояснення.

³⁰³ Фіра – критий віз.

³⁰⁴ Тюрмач – ув'язнений.

³⁰⁵ Справунки (пол. *sprawunek*) – купівля.

³⁰⁶ Рецепіс (пол. *recepis*) – розписка, квитанція.

³⁰⁷ Діктум (лат. *dictum*) – вислів.

³⁰⁸ «Czas» – польська громадсько-політична газета. Виходила 1848–1934 рр. у Кракові, 1935–1939 – у Варшаві.

³⁰⁹ Див. примітку 59.

³¹⁰ В архіві О. Барвінського (ф. 135), який зберігається в ІЛ, цього листа немає.

³¹¹ Розум, серце та руки сприяють перетворенню чоловіка (нім.).

³¹² Див. лист Осипа до Олександра №19 від 4. 11. 1870 р.

³¹³ Владзь – Володимир Барвінський.

Из переписки Александра и Осипа Барвинских (1870 г.)

*Вступительная статья, подготовка текста,
комментарий Альбины Шацькой*

Эпистолярное наследие братьев Александра и Осипа Барвинских – важный источник для изучения общественного движения в Галичине. В переписке 1870 года идет речь о функционировании львовского журнала «Правда» и в этой связи о взаимоотношениях с П. Кулишом, А. Вахняниным и др., а также обсуждаются семейные коллизии.

Ключевые слова: украинское общественное движение Галичины, журнал «Правда», финансирование, подписчики, научная биография.